

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyriľometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Bakalářská práce

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyriľometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Sociální práce

Pavel Proksch

Partnerské vztahy osob bez domova

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D.

2023

Anotace

Cílem práce je zjistit, jak přispívají, nebo naopak nepřispívají navázané partnerské vztahy ke zlepšení životní situace osob bez domova. Uvedeno je legislativního zakotvení kategorie osob bez domova v ČR, základní příčiny bezdomovectví a některé typologie dělení bezdomovectví. Představeny jsou některé služby a opatření pro osoby bez domova a přístupy a metody sociální práce s osobami bez domova z perspektivy partnerských vztahů. Popsány jsou také vybrané aspekty etiky sociální práce s lidmi bez domova. Nechybí základní vymezení partnerských vztahů a vztahů osob bez domova s vybranými demografickými údaji o osobách bez domova v ČR a specifika života na ulici. Následuje vlastní empirický výzkum provedený kvalitativní metodou, soustředěný na různé aspekty života na ulici z pohledu partnerských vztahů. Bylo provedeno třináct polostrukturovaných rozhovorů s klienty nízkoprahového denního centra Charity Ostrava v Ostravě Vítkovicích.

Klíčová slova: sociální práce, osoby bez domova, partnerské vztahy, sociální služby, sociální dávky

Annotation

The aim of the thesis is to find out how established partner relationships contribute or do not contribute to the improvement of the living situation of homeless people. It presents the legislative basis of the category of homeless persons in the Czech Republic, the basic causes of homelessness and some typologies of homelessness. Some services and measures for homeless persons and approaches and methods of social work with homeless persons from the perspective of partnership relations are presented. Selected aspects of the ethics of social work with homeless people are also described. There is a basic definition of partnership and homelessness relationships with selected demographic data on homeless people in the Czech Republic and the specifics of life on the street. This is followed by the actual empirical research conducted using qualitative methods, focusing on various aspects of life on the street from the perspective of partner relationships. Thirteen semi-structured interviews were conducted with clients of the low-threshold day centre of Charity Ostrava in Ostrava Vítkovice.

Key words: social work, homelessness, partner relations, social services, social benefits

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci zpracoval samostatně na základě použitých pramenů a literatury uvedených v bibliografickém seznamu.

V Olomouci 21. 4. 2023

Pavel Proksch

Poděkování

Na tomto místě chci poděkovat vedoucí práce, paní Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D. za její obětavé a vstřícné vedení v průběhu psaní práce. Jsem vděčná za připomínky, trpělivost a zpětnou vazbu, kterou mi vždy ochotně poskytla. Poděkování také patří celé mé rodině, za podporu ve studiu.

Obsah

Úvod	7
1 Bezdomovectví.....	9
1.1 Legislativní zakotvení osob bez domova v ČR.....	9
1.2 Příčiny bezdomovectví	10
1.3 Dělení bezdomovectví	12
2 Služby pro osoby bez domova	13
2.1 Sociální služby	14
2.1.1 Výčet hlavních sociálních služeb pro osoby bez domova	15
2.1.2 Nevyužívání sociálních služeb osobami bez domova	17
2.2 Služby a další opatření poskytovaná Úřadem práce ČR	18
2.2.1 Opatření v oblasti zaměstnanosti	19
2.2.2 Pomoc v hmotné nouzi	19
2.3 Sociální bydlení	21
2.3.1 Bydlení především (Housing First)	22
2.3.2 Prostupné bydlení (Housing Ready).....	23
3 Přístupy a metody sociální práce s osobami bez domova z perspektivy partnerských vztahů	24
3.1 Poradenské paradigma a přístup orientovaný na úkoly.....	25
3.2 Partnerské poradenství.....	26
3.3 Vybrané aspekty etiky sociální práce s lidmi bez domova	28
3.4 Partnerské vztahy	30
3.5 Vztahy osob bez domova.....	32
3.6 Vybrané demografické údaje o osobách bez domova v ČR.....	34
3.7 Genderové aspekty života na ulici	36
4 Metodologie výzkumu	38
4.1 Cíl výzkumu a stanovení výzkumných otázek	38
4.2 Výběr výzkumné metody	38
4.3 Charakteristika zařízení – prostředí realizace výzkumu	39
4.4 Výběr komunikačních partnerů	40
4.5 Průběh rozhovorů.....	40
4.6 Postup analýzy rozhovorů.....	41
4.7 Charakteristika komunikačních partnerů	42
5 Analýza a interpretace dat	42
5.1 Příčina ztráty bydlení	43
5.2 Být v páru na ulici.....	44
5.3 Předchozí partnerské vztahy	45
5.4 Práce a způsob obživy	46
5.5 Formy bydlení.....	48
5.6 Využívání sociálních služeb	50
5.6.1 Odmítání rozdělení partnerů v sociálních službách.....	50
5.6.2 Další důvody pro nevyužívání pobytových sociálních služeb	51
5.7 Vzájemná podpora partnerů.....	51
5.8 Průběh trávení dne na ulici	54
5.9 Závislosti na návykových látkách.....	55
5.10 Další vztahy	55
5.10.1 Vztahy s dětmi.....	55
5.10.2 Vztahy s dalšími rodinnými příslušníky	56
5.10.3 Vztahy v komunitě osob bez domova	57
5.11 Plány do budoucna.....	58
6 Výsledky výzkumu.....	58
Závěr a doporučení pro praxi.....	61
Bibliografie	63
Seznam tabulek a grafů.....	67
Seznam příloh.....	69
Přílohy	71

Úvod

Partnerské vztahy jsou významnou dimenzí života člověka, které je věnována široká pozornost nejen sociologických a psychologických výzkumů. Většina z nich však tu stránku lidského bytí studuje v kulisách „standardního“ života, k němuž patří více či méně jisté bydlení. Nelze ovšem nevidět spoustu lidí, kteří o bydlení přišli a žijí takzvaně „na ulici“; i jejich život je předmětem zájmu výzkumníků, avšak především s ohledem na materiální zázemí, resp. jeho absenci či nedostatek. Na tuto oblast se zaměřují velmi často odborníci z oblasti sociální práce, vedeni nejen záměrem rozšířit poznání, ale i snahou skrze toto poznání zlepšit pomoc adresovanou této cílové skupině. Tato práce se soustřeďuje na průnik obojího – na poznání podmínek života bez domova v dimenzi partnerského vztahu. navazuje na mou absolventskou práci Partnerské vztahy osob bez domova. Cílem této práce je zjistit, jak přispívají, nebo naopak nepřispívají navázané partnerské vztahy ke zlepšení životní situace osob bez domova ve stavu zjevného bezdomovectví.

Hlavní metodou naplnění tohoto cíle je vlastní empirický výzkum, založený na kvalitativních polostrukturovaných rozhovorech s klienty nízkoprahového denního centra Charity Ostrava v Ostravě Vítkovicích. Poznatky jsou ukotveny v kontextu poznatků získaných analýzou odborné literatury z oblasti sociologie, psychologie a sociální práce a také legislativních a statistických pramenů.

Práce je strukturována do kapitol zahrnujících legislativního zakotvení kategorie osob bez domova v ČR, základní příčiny bezdomovectví a některé typologie dělení bezdomovectví. Představeny jsou některé služby a opatření pro osoby bez domova a také přístupy a metody sociální práce s osobami bez domova z perspektivy partnerských vztahů a také vybrané aspekty etiky sociální práce s lidmi bez domova. Nechybí vymezení partnerských vztahů, vztahů osob bez domova, vybrané demografické údaje o osobách bez domova v ČR a genderová aspekty života na ulici.

V metodologii výzkumu je uveden cíl výzkumu a stanovení výzkumných otázek, je pospána volba výzkumné metody, představena stručná charakteristika zařízení, kde rozhovory probíhaly, výběr a charakteristika komunikačních partnerů, průběh rozhovorů a postup analýzy rozhovorů. Následuje analýza a interpretace dat.

Práce je ukončena závěrečnou kapitolou, ve které jsou obsaženy také doporučení pro praxi. V příloze pak také uvádím ukázkou přepisu rozhovoru, jeho kódování a schéma axiálního kódování.

1 Bezdomovectví

Před několika desítkami let byli za bezdomovce označováni lidé, kteří bydleli v laciných ubytovnách a žili sami bez kontaktu s příbuznými. Šlo tak o samotáře, kteří nemuseli být nutně ve finanční krizi. Tento pojem se později přenesl na osoby, které nemají kde spát (Giddens, 1999). Pojem bezdomovec je tedy etymologicky silně spojen se slovem domov.

Definice bezdomovectví popisuje sociální situaci určité skupiny lidí, ale nikoli příčiny vzniku tohoto jevu, nebo jeho následky (Barták, 2004). Pro pochopení bezdomovectví je ovšem nutné tento jev chápat jako proces s dynamickým vývojem a stádií (Hradecký, 2007). Proto se práce věnuje osobám bez domova v kontextu dalších jevů tedy legislativního zakotvení daného fenoménu, jeho příčin a dělení.

1.1 Legislativní zakotvení osob bez domova v ČR

Termínem *bezdomovec* v českém právním řádu v zákoně č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství, definuje bezdomovce jako osobu bez státního občanství nikoli jako *osobu bez domova*. Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách používá označení *osoba (občan) bez přístřeší*, nebo pak osoby *v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení*. Tímto pojmem se zabývá také zákon o pomoci v hmotné nouzi (§2 odst.6 zák. č. 11/2006Sb.) a zde je tento pojem vysvětlen jako osoba, která nemá možnost naplnit základní životní potřeby.

Listina základních práv a svobod zakotvuje právo na pomoc v hmotné nouzi. Čl. 30. odst. 2. Listiny říká, že „*Každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek.*“

Zákony provádějící toto ustanovení tedy jsou:

- Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, je formou pomoci osobám a rodinám s nedostatečnými příjmy, jejichž celkové sociální a majetkové poměry neumožňují uspokojení základních životních potřeb, má zároveň působit motivačně. Jednotlivými dávkami jsou příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc. Tímto opatřením stát bojuje proti sociálnímu vyloučení.
- Zákon č. 110/2006 Sb., o existenčním a životním minimu, tímto minimem rozumíme uznanou hranici příjmů sloužící k zajištění výživy a základních osobních potřeb. Existenční minimum představuje minimální hranici příjmů, která je považována za nezbytnou k zajištění výživy a ostatních základních

životních potřeb na úrovni umožňující přežití. § č. 2 tohoto zákona stanovuje jeho současnou měsíční výši pro jednotlivce na 4860 Kč. Dále § č. 5 tohoto zákona stanovuje výši existenčního minima měsíčně na 3130 Kč.

- Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, upravuje podmínky a způsob poskytování přídatku na dítě, rodičovského příspěvku, příspěvku na bydlení, porodného a pohřebného. Pro osoby ohrožené bezdomovectvím je nejdůležitější příspěvek na bydlení, kterým stát přispívá na náklady bydlení vlastníkovu či nájemci bytu, v němž je hlášen k trvalému pobytu, pokud příjmy jeho nebo jeho rodiny ve výši 30 %, v Praze 35 %, nestačí na pokrytí nákladů na bydlení, a zároveň jsou nižší než příslušné normativní náklady stanovené zákonem. Příspěvek je možné poskytovat pouze po omezenou dobu, což neplatí v případě osob starších 70 let a zdravotně postižených občanů.
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který upravuje podmínky poskytování pomoci a podpory fyzickým osobám v nepříznivé sociální situaci (dále jen "osoba") prostřednictvím sociálních služeb a příspěvku na péči, podmínky pro vydání oprávnění k poskytování sociálních služeb, výkon veřejné správy v oblasti sociálních služeb, inspekci poskytování sociálních služeb a předpoklady pro výkon činnosti v sociálních službách.

V § č. 2 stanovuje zásady této pomoci: Každá osoba má nárok na bezplatné poskytnutí základního sociálního poradenství (§ 37 odst. 2) o možnostech řešení nepříznivé sociální situace nebo jejího předcházení. Rozsah a forma pomoci a podpory poskytnuté prostřednictvím sociálních služeb musí zachovávat lidskou důstojnost osob. Pomoc musí vycházet z individuálně určených potřeb osob, musí působit na osoby aktivně, podporovat rozvoj jejich samostatnosti, motivovat je k takovým činnostem, které nevedou k dlouhodobému setrvávání nebo prohlubování nepříznivé sociální situace, a posilovat jejich sociální začleňování. Sociální služby musí být poskytovány v zájmu osob a v náležitě kvalitě takovými způsoby, aby bylo vždy důsledně zajištěno dodržování lidských práv a základních svobod osob.

1.2 Příčiny bezdomovectví

Poznání příčin bezdomovectví je velmi důležité pro pochopení situace osob bez domova a nastavení efektivní pomoci. *„Znalost příčin bezdomovectví je základním předpokladem všech snah o řešení tohoto problému, protože samotné odstraňování následků bezdomovectví je značně neefektivní. Komplikací je zde skutečnost, že ne vždy lze*

spolehlivě rozlišit, co je příčinou a co následkem bezdomovectví.“ (Průdková a Novotný, 2008, s. 15) Málokdy však způsobí situaci, kdy se osoba ocitne bez domova pouze jedna příčina. Většinou jde o kombinaci více příčin a jedna příčina se stává spouštěcím mechanismem dalších.

Podle Marka a kol. (2012) lze dělit příčiny bezdomovectví na:

- příčiny primární - otázka prevence – proč, z jakého důvodu se lidé ocitají na ulici. Jde o sociální úpadek osobnosti, tato situace by měla být řešena v rámci prevence.
- sekundární - otázka ambulantních služeb – proč a z jakého důvodu lidé na ulici setrvávají. Jde převážně o psychický úpadek osobnosti, chybí motivace ke změně, převažuje snaha řešit pouze primární příčiny, jedinec si odmítá připustit sekundární příčiny, teprve až si je připustí, uvědomí si, že opětovné začlenění do společnosti není nemožné.
- terciární příčiny - otázka sociální práce - proč se tyto osoby na ulici opětovně vracejí.

Osoba bez přístřeší nemůže nalézt své místo ve společnosti, kam se chce opětovně začlenit, hrozí zde recidiva.

Hradečtí (1996) tvrdí, že příčiny bezdomovectví se kvalitativně liší u žen a mužů.

Příčiny bezdomovectví u žen a mužů:

- Příčiny u mužů – většinou převládají faktory materiální (ztráta zaměstnání, bytu, nízký nebo nedostatečný příjem) a osobní (osamělost, stáří, nemoc, závislosti), méně se jedná o faktory institucionální a vztahové, charakter bezdomovectví je více veřejný.
- Příčiny u žen – většinou převládají faktory vztahové (problémy v partnerských vztazích někdy spojené s násilím), spíše se jedná o skryté bezdomovectví.
- Příčiny u dětí a mladistvých – často se jedná o faktory institucionální (kojenecký ústav, dětský domov, výchovný ústav), násilí v rodině, týrání dítěte, neúplná rodina, psychická deprivace, gamblerství, zneužívání návykových látek, vliv médií apod.

Dle Hradeckých (1996) pak můžeme rozeznávat příčiny bezdomovectví objektivní a subjektivní. Mezi subjektivní příčiny lze řadit: nezaměstnanost, nedostatek vzdělání a následné vyloučení z trhu práce, rozpad manželství a propuštění z vězení, dětského

domova a dalších ústavů. Naopak subjektivní příčiny mohou být: faktory materiální povahy jako je dlouhodobá nezaměstnanost, zadluženost, tragická událost – ztráta živitele, majetku apod., faktory vztahové, například rozvod, domácí násilí, porušené vztahy mezi dětmi a rodiči, faktory osobní, jako je mentální retardace, choroba, osamělost, alkoholismus a další závislosti, hráčství, sociální nezralost apod. A faktory institucionální.

1.3 Dělení bezdomovectví

Typologii bezdomovectví pojímají odlišně Průdková, Novotný, Hradecký, Hradecká, Barták, Matoušek, Marek, Hotovcová, Strnad a další. Není však lehké tento společenský problém jednoznačně vymezit, a proto se jednotlivé typologie mohou od sebe nepatrně lišit. V následujících odstavcích bude popsáno několik variant těchto typologií.

Bezdomovectví lze samozřejmě dělit dle mnoha různých kritérií. Koukolík (2001) uvádí například časové hledisko (chronický, epizodický, přechodný typ bezdomovce), geografické hledisko (dle místa přespávání) a hledisko příčin. Bezdomovce lze třídit dle délky pobytu na ulici a adaptačních fází na tento život (Bruntálová, 2001). Samotné osoby bez domova se pak mezi sebou samozřejmě také rozdělují, například dle drogové závislosti.

Hradecký a Hradecká rozlišují například:

- Zjevné bezdomovectví – týká se osob, které jsou nejviditelnější - osoby žijící na ulicích, na nádražích. Jsou to ti, kteří vyhledávají ubytování v zimních noclehárnách, azylových domech, v noclehárnách zřizovaných městy nebo charitativními organizacemi. Tyto osoby ztrácejí vazby se svými rodinami, u veřejnosti vyvolávají pocity bezradnosti.
- Skryté bezdomovectví - lidé bez přístřeší, kteří se z nějakého jim známého důvodu neobracejí na veřejné či charitativní služby, aby našli nocleh. Počet těchto osob může být značný hlavně v regionech, kde je nabídka služeb nedostačující. Tito lidé bydlí ve squatech, přespávají ve sklepích, domech určených k demolici, ve starých automobilech, kontejnerech, výměnících, ve stanech, v zemljankách, v kanálech, v lesích, v nejlepším případě přespávají u známých.
- Potenciální bezdomovectví - osoby, jejichž potřeby jsou úřadům buď neznámé, nebo známé jen částečně. Není vždy jednoduché určit přesně rozdíl mezi podmínkami života bezdomovců, kteří se obracejí na provozovatele ubytoven, a těch osob, které žijí v nejistých podmínkách nájemních bytů, které nevyhovují

nárokům zdravého bydlení (domy určeny k demolici, holobyty apod.). Do této skupiny řadíme i osoby, které čekají na propuštění z různých ústavů, vězení, na opuštění dětského domova, migranti. (Hradecká, Hradecký, 1996, s. 27-32)

V roce 2005 sestavila Evropská observatoř bezdomovství pro organizaci FEANTSA metodiku typologie bezdomovectví ETHOS (European Typology of Homelessness and housing exclusion). Účelem je popsat co nejvíce kategorií bytové nouze, do které nespádají jen lidé žijící zjevně bez přístřeší.

Tato národní typologie rozlišuje bezdomovectví:

- bez střechy (osoby přežívající venku nebo v noclehárně)
- bez bytu (osoby bydlící v ubytovnách nebo institucích, např. sociálních ubytovnách, ubytovnách pro bezdomovce, azylových domech, ve věznicích, zdravotnických zařízeních, v zařízeních pro děti nebo podporovaném bydlení)
- nejisté bydlení (lidé žijící v přechodném bydlení u rodiny nebo přátel, bydlení bez právního nároku, osoby ohrožené vystěhováním nebo osoby ohrožené násilím)
- nevyhovující bydlení (osoby žijící v provizorních nebo neobvyklých obydlích, v neobyvatelném bydlení nebo přelidněných bytech).

Ze zprávy o vyloučení z bydlení 2021- Bydlení jako problém, kterou vydala iniciativa, Za bydlení vyplývá, že problémy s bydlením trápí každého desátého obyvatele Česka. Až milion lidí v Česku čelí vážným problémům s bydlením. Kromě bezdomovectví, které je nejkrajnějším projevem krize bydlení a týká se minimálně 11 tisíc obyvatel republiky, přibývají v Česku další negativní jevy spojené s bydlením. V bytové nouzi se nachází 36 až 61 tisíc domácností, v nichž vyrůstá 20 až 51 tisíc dětí do 18 let. Dalších 130 až 190 tisíc domácností s přibližně 80 až 120 tisíci dětmi je ohroženo ztrátou bydlení. Dalších přibližně 300 až 350 tisíc domácností, z nichž třetinu tvoří seniorské domácnosti, je zatíženo nadměrnými náklady na bydlení (tzn. vynakládá na bydlení více než 40 % svých příjmů). (MPSV, Zprávy o vyloučení z bydlení 2021- Bydlení jako problém, [online])

2 Služby pro osoby bez domova

Situace osob bez domova je předmětem sociální politiky. Například Tomeš (2010) řadí bezdomovství v rámci systému sociální politiky do kapitoly o nedostupnosti bydlení a přiměřeného životního stylu v rámci sociálních událostí spojených s chudobou. Krom

bezdomovství řeší Tomeš v rámci oblasti chudoby zvláště také sociálně dezintegrované, osoby u kterých se životní situace vyznačuje některými typickými rysy jako jsou: syndrom deprivace a frustrace, nedostatek citových vztahů, narušení a omezení interpersonálních vztahů vedoucí k sociální izolaci, neexistující sociální zázemí, hodnotová dezorientace, nedostatek smyslu pro realitu života, nepřiměřené reakce na životní a sociální problémy, neadekvátní uspokojování potřeb a neschopností vyřizovat samostatně a odpovědně své záležitosti. Nutno říci, že řada těchto charakteristik je příznačná i pro celou řadu osob bez domova, u kterých se tyto vlastnosti projevují v omezených možnostech navázání vhodného partnerského vztahu.

Sociální politika tuto sociální událost řeší prostřednictvím služeb a dalších opatření, ať už se jedná o sociální služby nebo dávky. Marek (2012) však uvádí, že málokterý bezdomovec pobírá státní pomoc, protože sociální dávky jsou nastaveny tak, že na ně osoba bez domova obvykle nedosáhne. Sociální systém je pro ně složitý, proto se nároku raději vzdají, nebo jde o dávky tak nízké, že sotva stačí k přežití. Většinou jde o životní minimum, nebo existenční minimum. Mnoho klientů má navíc problémy s exekucemi, které se jim strhávají z platu nebo důchodu. Mnoho osob bez domova dle Marka (2012) navíc doufá, že celou situaci zvládne bez pomoci úřadů. Velké množství těchto osob navíc chová k úřadům značnou antipatii a kontakt s nimi nevyhledávají.

Ekonomické chování osob bez domova ve skupině nebo v páru můžeme dle Steinerja (2004) přirovnat k tradičnímu ekonomickému chování Romů. Důchod nebo jakýkoli jiný příjem se tak často stává společným majetkem. Jde o další prvek, který může osoby bez domova demotivovat k vyřízení sociálních dávek. Na druhé straně, pokud mají partnera, může je to motivovat si dávku nebo důchod vyřídit s vidinou lepšího zabezpečení další osoby.

Níže se věnuji základním službám pro osoby bez domova, které jsou koordinovány prostřednictvím státní nebo regionální správy. Celá řada služeb pro osoby bez domova je však poskytována také jednotlivými neziskovými organizacemi, sociálními firmami a samozřejmě také občany.

2.1 Sociální služby

Podle Zákona o sociálních službách č. 108/2006 Sb. § 3, v platném znění, je za sociální službu považována taková činnost, která zajišťuje pomoc a podporu osobám za účelem prevence sociálního vyloučení nebo také za účelem začlenění exkludované osoby zpět do společnosti. Tento zákon vymezuje také podmínky pomoci a podpory fyzickým osobám, které se ocitly v nepříznivé sociální situaci, upravuje problematiku příspěvku na péči, dále

řeší podmínky pro vydávání oprávnění poskytovat určitou sociální službu a také se zabývá inspekcí poskytování sociálních služeb.

Vágnerová a kol. (2013) tvrdí, že je možno systém sociálních služeb pro osoby bez domova v ČR rozdělit do tří stupňů. Za nejnižší stupeň lze považovat oblast terénní práce, dalším stupněm je pak oblast nízkoprahových středisek a pobytových služeb. Čím vyšší stupeň, tím větší nároky a požadavky na uživatele služby.

2.1.1 Výčet hlavních sociálních služeb pro osoby bez domova

Sociální služby pro osoby bez domova jsou tedy především odborné sociální poradenství, terénní služby, nízkoprahová denní centra, noclehárny, azylové domy a domy na půl cesty.

2.1.1.1 Odborné sociální poradenství

Odborné sociální poradenství je poskytováno se zaměřením na potřeby jednotlivých okruhů sociálních skupin osob v občanských poradnách, manželských a rodinných poradnách, poradnách pro seniory, poradnách pro osoby se zdravotním postižením, poradnách pro oběti trestných činů a domácího násilí a ve speciálních lůžkových zdravotnických zařízeních hospicového typu; zahrnuje též sociální práci s osobami, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností.“ (Zákon 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění, § 37)

2.1.1.2 Terénní služby

Terénní služby jsou služby poskytovány osobám, které vedou rizikový způsob života nebo jsou tímto způsobem života ohroženy. Služba je určena pro problémové skupiny osob, uživatele návykových látek nebo omamných psychotropních látek, osoby bez přístřeší, osoby žijící v sociálně vyloučených komunitách a jiné sociálně ohrožené skupiny. Cílem služby je tyto osoby vyhledávat a minimalizovat rizika jejich způsobu života. Služba může být osobám poskytována anonymně. (Zákon 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění, § 69)

Terénní sociální práce je důležitou částí práce se sociálně patologickou skupinou klientů, která z nějakých důvodů není schopna nebo ochotna navštěvovat tradiční kamenná střediska, která jsou pro práci s nimi určená. (Janoušková, 2008) Terénní sociální pracovník má tedy za úkol navrátit důvěru v pomáhající instituci a profesi za pomoci základního sociálního poradenství.

2.1.1.3 Nízkoprahová denní centra

Jde o sociální zařízení pro osoby bez domova, které je tvořeno velkou místností, ve které se nacházejí stoly a židle. Mezi základní služby v NDC patří také možnost využití toalety, hygienický servis – využití umyvadla, sprchy a šatníku (Průdková a Novotný 2008, s. 43).

Služby NDC jsou také definovány v zákoně č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, kdy základními činnostmi dle tohoto zákona jsou:

- a) pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu,
- b) poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy,
- c) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí.

2.1.1.4 Noclehárny

Noclehárny jsou to zařízení nabízející suchý a teplý prostor pro odpočínutí, které člověk žijící na ulici neustále vyhledává. Noclehárna je svou nabídkou služeb podobná nízkoprahovému dennímu centru, ovšem s velkým rozdílem – uživatel se zde může vyspat, neboť noclehárna nabízí také nocleh. Uživatel zde má tak k dispozici postel s příkrývkou a polštářem, mimo jiné také hygienický, případně potravinový servis, což je definováno také v § 63 zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. Cena jednoho přenocování se většinou pohybuje kolem 50 Kč (Průdková a Novotný 2008, s. 44).

2.1.1.5 Azylové domy

Přijetí do těchto typů zařízení jsou kladeny vyšší nároky než na noclehárnu a od noclehárny se také liší tím, že zde bývá pobyt klienta dlouhodobější. Očekáváním je také to, že během pobytu na AD si klient alespoň částečně vyřeší své problémy související s jeho tíživou situací (Průdková a Novotný, 2008, s. 45). Obecně pro azylové domy ovšem platí, že jsou poskytovány pouze na dobu přechodnou, nikoliv dlouhodobou.

Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, § 57, v nich definuje tyto základní činnosti:

- a) poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy,
- b) poskytnutí ubytování,
- c) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

2.1.1.6 Domy na půl cesty

Domy na půl cesty jsou dle zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách určeny osobám do 26 let, a to těm osobám, které po dosažení zletilosti musí opustit školské zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy (např. dětské domovy), nebo při propuštění z výkonu trestu odnětí svobody či z ochranné léčby. Způsob, jakým se tyto služby poskytují, je přizpůsoben individuálním potřebám jedinců.

Výše zmíněný zákon o sociálních službách určuje tyto základní činnosti:

- a) poskytnutí ubytování,
- b) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,
- c) sociálně terapeutické činnosti,
- d) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí.

2.1.2 Nevyužívání sociálních služeb osobami bez domova

Zhruba tři pětiny osob bez domova dle šetření VÚPSV v roce 2019 využívalo služeb saturujících základní životní funkce a potřeby – získávalo od poskytovatelů služeb potraviny, ošacení, využívá možnosti vyprat si oblečení a osprchovat se. Více než polovina osob přespávajících venku při tom udávala, že nemá zájem o ubytovací služby, 55 % vyjádřilo nezájem o přespání v noclehárně, 65 % nemělo zájem o ubytování v azylovém domě. Vysoký byl i nezájem většiny osob bez domova o poradenské služby (s výjimkou pracovního poradenství), nebo služby zdravotní. Z dat ovšem nelze vyčíst, proč dotazovaní nechtějí jim určené služby využít. (Nešporová a kol., 2019)

Výzkumníci nabídli několik možných interpretací, z nichž poslední uvedená je dle nich nejzávažnější. Za prvé, osoby bez domova odmítají služby, které neznají. Za druhé, osoby bez domova nechtějí využívat služby, které nejsou v jejich místě dostupné, protože o nich uvažují v kontextu místních podmínek, případně je neznají a neví, co si pod nimi představit. Za třetí, služba osobám bez domova z nějakého důvodu nevyhovuje, proto o ni nemají zájem. S tím se tak může pojit i poslední možnost a to ta, že kvalita služeb je tak nízká, že se bez nich dotyčné osoby raději obejdou. Na tento fakt upozornili i zahraniční autoři, kteří se pokusili stanovit kritéria hodnocení kvality služeb pro osoby bez domova v různých zemích Evropy (Pleace et al., 2019.).

Závěr těchto výzkumníků zněl, že jednotná kritéria kvality služeb stanovit nelze, protože například sdílené ubytovací služby (pokoje a koupelny), které svědčí ve skandinávských zemích a ve Velké Británii o nízké kvalitě služeb, jsou v zemích

střední, jižní a východní Evropy často běžným standardem. V hodnocení tedy byla stanovena relativní kritéria, u nichž bylo upozorněno na skutečnost, že tam, kde se osoby bez domova vyhýbají službám jim určeným a raději preferují setrvání na ulici nebo ve squatu, stojí za to revidovat užitečnost těchto služeb. Výzkumníci dokonce tvrdí, že je vhodné znovu rozmyslet účelnost vynaložených prostředků ať už jakékoliv výši. Přímou tak poukazují na skutečnost, že „*je čas rozvážit, jak je na bezdomovectví reagováno*“.
(Pleace et al., 2019, s. 79.)

V České republice dle Registru sociálních služeb a webu Azylaky.cz působí celkem 211 azylových domů a z toho je 47 určeno mimo jiné pro páry. Faktický poměr nabídky těchto služeb je však mnohem horší, pokud si uvědomíme, že je pro páry v těchto vybraných azylových domech vyhrazen například jen jeden pokoj. Ještě omezenější nabídka je pak u služeb nocleháren, kterých je v České republice 82, žádná však není dostatečně uzpůsobena pro páry. Většina z nich je určena pouze pro jedno pohlaví, případně mají oddělené prostory pro každé pohlaví zvlášť. Muži a ženy tedy spí odděleně.

Navrátilová také upozorňuje na to, že azylové domy pro matky s dětmi jsou určeny především ženám – matkám. Muži, starající se o své dítě a nacházejí se přitom v životní situaci, která vyžaduje intervenci ve formě azylového zařízení, mají velmi ztíženou situaci. Naprostá většina azylových domů pro matky s dětmi totiž není uzpůsobena na pobyt mužů, anebo není ochotna muže přijímat. (Navrátilová, 2013, str. 430)

V azylových domech pro matky s dětmi se navíc pracuje pouze s klientkami, nikoliv ovšem s jejich partnery, pokud to nevyžaduje určitá situace. S partnery, kteří ztratili přístřeší a nacházejí se v příslušném azylovém domě, který je určen cílové skupině mužů, pracují pracovníci tam. Azylové domy pro matky s dětmi zajímá primárně klientka. Ani děti sami o sobě netvoří cílovou skupinu, využívají ji pouze společně s matkou, jež je klientka azylového domu. S dětmi azylový dům nepracuje, může však zprostředkovat službu jiného subjektu (Nováková, 2013, s. 19)

2.2 Služby a další opatření poskytovaná Úřadem práce ČR

Úřad práce je úřadem s celorepublikovou působností, který plní úkoly například v oblastech zaměstnanosti, státní sociální podpory, příspěvku na péči, dávek pro osoby se zdravotním postižením, pomoci v hmotné nouzi, poradenství apod. a to na základě je podle zákona 73/2011 Sb., o Úřadu práce České republiky a o změně souvisejících zákonů, v platném znění.

2.2.1 Opatření v oblasti zaměstnanosti

Evidovaní uchazeči o zaměstnání mají nárok na podporu v nezaměstnanosti a podporu při rekvalifikaci.

2.2.1.1 Podpora v nezaměstnanosti

Účelem podpory v nezaměstnanosti je překlenutí období, během kterého si uchazeč o zaměstnání hledá ve spolupráci s Úřadem práce České republiky zaměstnání. Nárok na podporu v nezaměstnanosti vzniká, pokud v rozhodném období, tedy za poslední dva roky před zařazením do evidence uchazečů o zaměstnání, uchazeč byl zaměstnán nebo vykonával jinou výdělečnou činnost po dobu důchodového pojištění v délce minimálně dvanácti měsíců. (MPSV, Podpora v nezaměstnanosti [online])

2.2.1.2 Podpora při rekvalifikaci

Rekvalifikace je získání nové kvalifikace a zvýšení, rozšíření nebo prohloubení dosavadní kvalifikace, včetně jejího udržování nebo obnovování. Rekvalifikací je také dosažení kvalifikace pro pracovní uplatnění fyzické osoby, která do té doby žádnou kvalifikaci nezískala. (MPSV, Podpora při rekvalifikaci [online])

2.2.2 Pomoc v hmotné nouzi

Lidem v náročné životní situaci je Úřadem práce České republiky poskytována takzvaná Pomoc v hmotné nouzi. Pomoc v hmotné nouzi upravuje zákon 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, v platném znění. Příjemcem pomoci v hmotné nouzi je „osoba či rodina nemá dostatečné příjmy a její celkové sociální a majetkové poměry neumožňují uspokojení základních životních potřeb na úrovni ještě přijatelné pro společnost. Současně si tyto příjmy nemůže z objektivních důvodů zvýšit (uplatněním nároků a pohledávek, prodejem nebo využitím majetku) a vyřešit tak svoji nelehkou situaci vlastním přičiněním.“ (MPSV, Pomoc v hmotné nouzi [online]) Dávkami, kterými se řeší pomoc v hmotné nouzi, jsou příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc.

2.2.2.1 Příspěvek na živobytí

Jedná se o nárokovou dávku, kterou je možné uplatnit na základě podaného písemného či elektronického podání a také za předpokladu splnění podmínek nároku na tuto dávku.

Tato dávka je určena na úhradu potřeb osob, případně společně posuzovaných osob. Potřebami je zejména míněno zabezpečení stravy, ošacení, obuvi, základních hygienických potřeb, a to na úrovni zabezpečující její základní životní podmínky. Dochází zde přitom k posuzování příjmové, sociální a majetkové situace osoby a osob společně posuzovaných. Posuzuje se i, zda si osoba, nebo společně posuzované osoby, nemohou příjem zvýšit vlastním přičiněním, tedy zvýšení příjmu řádným uplatněním nároků a pohledávek, například výživným, nároky na jiné dávky, prodejem nebo jiným využitím majetku a vlastní prací, kupříkladu výdělečnou činností, výkonem veřejné služby a aktivní součinností v rámci evidence uchazečů o zaměstnání. (MPSV, Příspěvek na živobytí [online])

Na tento příspěvek má nárok pouze osoba, která je uznána za osobu v hmotné nouzi. Nárok a výše příspěvku na živobytí je stanovena jako rozdíl mezi živobytím osoby, nebo společně posuzovaných osob, a jejím příjmem. Od tohoto příjmu se však odečtou přiměřené náklady na bydlení. (MPSV, Příspěvek na živobytí [online])

2.2.2.2 Doplatek na bydlení

Společně s vlastními příjmy žádající osoby a poskytnutým příspěvkem na bydlení ze systému státní sociální podpory pomáhá tato dávka uhradit odůvodněné náklady na bydlení. Tato dávka je stanovena tak, aby po zaplacení nákladů na bydlení, tedy nájmu, služeb s bydlením spojených a nákladů za energie, by měla zůstat žádající osobě nebo rodině částka živobytí. Celkové uznatelné odůvodněné náklady na bydlení jsou maximálně ve výši v místě obvyklé. V případě ubytoven a jiného, než obytného prostoru jde o maximálně 80 % nájemních normativních nákladů na bydlení ze systému státní sociální podpory a u vlastníků staveb individuální či rodinné rekreace je maximálně ve výši 90 % vlastnických normativních nákladů na bydlení ze systému státní sociální podpory. Příslušná krajská pobočka Úřadu práce České republiky zjišťuje pak výši v každé obci. (MPSV, Doplatek na bydlení [online])

2.2.2.3 Mimořádná okamžitá pomoc

Jedná se o dávku jednorázovou, s některými výjimkami, a nenárokovou. Na tuto dávku vzniká nárok v momentě, kdy je osoba příslušným pracovištěm Úřadu práce České republiky uznána za osobu v hmotné nouzi. Osoba může být uznána v hmotné nouzi, pokud se ocitla v některé z šesti sociálních situací uvedených v zákoně. V odůvodněných případech může být dávka schválena opakovaně.

Zákon uvádí těchto šest situací, ve kterých může být mimořádná okamžitá pomoc poskytnuta:

1. Neplnění podmínky hmotné nouze pro opakující se dávky, tedy příspěvku na živobytí a doplatku na bydlení. Vlivem nedostatku finančních prostředků však hrozí vážná újma na zdraví.
2. V případě vážné mimořádné události, kdy celkové sociální a majetkové poměry této osoby, nebo osob společně posuzovaných, neumožňují překonat událost vlastními silami. Jedná se například o živelné pohromy, například povodeň, vichřice a vyšší stupně větrné pohromy, zemětřesení, požár nebo jiná destruktivní událost a ekologická nebo průmyslová havárie.
3. Vzhledem k příjmům a celkovým sociálním a majetkovým poměrům nemá osoba dostatečné prostředky k úhradě nezbytného jednorázového výdaje, spojeného zejména se zaplacením správního poplatku při prokázané ztrátě osobních dokladů, při vydání duplikátu rodného listu nebo dokladů potřebných k přijetí do zaměstnání, s úhradou jízdného v případě ztráty peněžních prostředků, a v případě nezbytné potřeby s úhradou noclehu.
4. Vzhledem k příjmům a celkovým sociálním a majetkovým poměrům nemá osoba dostatečné prostředky na úhradu nákladů spojených s pořízením nebo opravou nezbytných základních předmětů dlouhodobé potřeby.
5. Vzhledem k příjmům a celkovým sociálním a majetkovým poměrům nemá osoba dostatečné prostředky k uhrazení odůvodněných nákladů vzniklých v souvislosti se vzděláním nebo se zájmovou činností nezaopatřených dětí a na zajištění nezbytných činností souvisejících se sociálně-právní ochranou dětí.
6. V daném čase, s ohledem na neuspokojivé sociální zázemí a nedostatek finančních prostředků, nemůže daná osoba úspěšně řešit svoji situaci a je ohrožena sociálním vyloučením. (MPSV, Mimořádná okamžitá pomoc [online])

2.3 Sociální bydlení

Cílovou skupinou sociálního bydlení jsou osoby v bytové nouzi nebo bytovou nouzí bezprostředně ohrožené, a to včetně lidí, kteří vynakládají na bydlení nepřiměřenou výši svých příjmů. Sociální bydlení je zprostředkováno za specifických smluvních podmínek nájmu a v souladu s určitými principy. Na místní úrovni je sociální bydlení poskytováno vždy formou bydlení v bytech a může být také propojeno na sociální služby. (MPSV, Sociální bydlení [online])

V České republice je bohužel stále dlouhodobě bezvýsledně připravován a neschválen Zákon o sociálním bydlení. Hlavním gestorem věcnému záměru a návrhu zákona o sociálním bydlení je od roku 2018 Ministerstvo pro místní rozvoj. Jako spolugestor bylo určeno Ministerstvo práce a sociálních věcí. Bohužel bylo v srpnu roku 2018 rozhodnuto, že práce na věcném záměru zákona o sociálním bydlení nebudou prozatím pokračovat a bude připraveno pouze nařízení vlády, které zajistí obcím v České republice dotační podporu pořízování, výstavby a rekonstrukce sociálního bytového fondu. V oblasti sociálního bydlení jsou nyní platné dvě vládní koncepce. Koncepce sociálního bydlení ČR 2015–2025 vytvořená Ministerstvem práce a sociálních věcí obsahuje koncepční a strategická východiska pro řešení situace rostoucího počtu lidí, kteří jsou v bytové nouzi nebo jsou jí přímo ohroženi. Koncepce bydlení ČR 2021+ vytvořená Ministerstvem pro místní rozvoj přináší vizi státní politiky dostupného, stabilního a udržitelného bydlení. (MPSV, Sociální bydlení [online])

Způsoby řešení bezdomovectví můžeme rozdělit do dvou základních přístupů. Jedná se o přístup bydlení především (Housing First) a Prostupné bydlení (Housing Ready).

2.3.1 Bydlení především (Housing First)

Tento koncept představil Dr. Sam Tsemberis v New Yorku na začátku devadesátých let 20. století. Tato forma sociálního bydlení bývá označována jako velmi úspěšná při boji s bezdomovectvím. Cílovou skupinou přístupu Housing First tvoří především lidé bez domova, kteří „propadávají“ síti sociálních služeb, mají špatný zdravotní stav, vážná duševní onemocnění, závislost na návykových látkách a různé další zdravotní omezení. Od programů prostupného bydlení jsou programy Housing First odlišné zejména tím, že standardní bydlení je poskytnuto rychle a bez přípravy. Bydlení zde představuje základní potřebu a bez ní není možné efektivně usilovat o sociální integraci. Pro uživatele těchto programů představuje Housing First bydlení bezpečí a stabilitu. Za zmínku také stojí, že implementaci tohoto konceptu do České republiky bylo dosaženo především roku 2019, kdy Ministerstvo práce a sociálních věcí vyhlásilo Výzvu č. 108 v rámci Operačního programu Zaměstnanost na podporu konceptu Housing First. Obce, organizace zřizované obcemi či neziskové organizace se o tuto dotaci tak mohly začít ucházet. Následně bylo schváleno 15 projektů z podaných žádostí. (MPSV, Sociální bydlení [online])

Základní principy Housing First vychází z těchto názorových stanovisek:

- bydlení je lidské právo,

- možnost volby a kontroly na straně klientů (podpora je individuální a rozvíjí silné stránky klienta),
- oddělení bydlení a podpory (je vyžadováno plnění běžných povinností nájemníka, avšak bydlení není podmíněno např. abstinencí),
- zaměření na zotavení (důraz na individuální prospěch a smysluplnost s důrazem na rozhodování a směřování svého života),
- minimalizace rizik, neboli „harm reduction“ (holistický přístup zaměřený na celou osobnost, např. při užívání drog a alkoholu, usiluje o řešení všech příčin a následků, nikoliv pouze o detoxikační léčbu),
- aktivní zapojení bez donucení (pracovníci podpory aktivně nabízí klientovi podporu),
- individuální plánování,
- flexibilní podpora na potřebnou dobu. (MPSV, Sociální bydlení [online])

2.3.2 Prostupné bydlení (Housing Ready)

Prostupné, někdy též zvané vícestupňové bydlení, nebo bydlení až po přípravě, je založeno na předpokladu, že osoby bez domova je nutné nejprve na samostatné bydlení připravit. Osoby bez domova mohou vstoupit do systémů prostupného bydlení a postupovat jednotlivými stupni systémů na základě splnění kritérií. Tato kritéria zjišťují míru jejich „kompetencí“ k bydlení. Přístup prostupného bydlení se v České republice začal prosazovat jako preferovaný způsob řešení problematiky lidí v bytové nouzi od 90. let minulého století. Hlavními aktéry, kteří nabízejí prostupný model bydlení se spolu s obcemi stali poskytovatelé registrovaných sociálních služeb, kteří vybudovali navazující služby sociální prevence, zejména terénní programy, nízkoprahová denní centra, noclehárny, azylové domy, pobytové sociální rehabilitace, domy na půl cesty a další. Jak se ovšem ukazuje v praxi, systémy prostupného bydlení v České republice jsou velmi často velice odlišné a potýkají se s různými problémy, jako například nízká efektivita sociální integrace, „zacyklení“ uživatelů v nižších, obvykle nestandardních formách bydlení, nedostatečná kapacita pro práci s osobami s komplexními potřebami a nedostatek standardních bytů. (MPSV, Sociální bydlení [online])

3 Přístupy a metody sociální práce s osobami bez domova z perspektivy partnerských vztahů

Na sociální práci s osobami bez domova lze nahlížet z celé řady perspektiv a s využitím mnoha paradigmat, metod a technik. Sociální pracovníci by měli řešit problémy svých klientů v kontextu genderových otázek a partnerských vztahů, protože to jsou faktory, které jejich situaci zásadním způsobem ovlivňují. Při sociální práci s osobami bez domova mají totiž sociální pracovníci tendenci vyřešit hlavní materiální problémy klienta. Na klienta by však mělo být pohlíženo také právě v kontextu jeho genderu a navázaných partnerských vztahů. Problémy klienta pak totiž nemusí být řešeny zcela komplexně.

Janebová (2006) si například všimla stereotypního nahlížení na ženy bez domova, zvláště mladé, ze strany sociálních pracovníků. Jejich rizikové sexuální chování je stigmatizováno vzhledem k podmínkám, ve kterých by probíhalo těhotenství ženy. Pokud ženy bez domova dítě donosí a porodí, kladou si otázku, zda se o ně mohou postarat. Platí přitom úměra, že čím déle je žena s novorozencem po porodu, tím větší je naděje na vytvoření vztahu s dítětem. Praxe přitom ukazuje, že se pracuje jen s matkou, a ne s otcem dítěte. Matky přitom bez podpory partnera nabývají často pocit, že novou roli nezvládnou.

Práce s těhotnými páry pak ukazuje na nedostatek azylových domů pro celé rodiny. Dostupné jsou spíše ty pro matky s dětmi. Dochází tak většinou k umístování dětí do dětských domovů, k pěstounům a k adoptivním rodičům. Absence bydlení pak nepomáhá vyřešit ani skutečnost, že rodiny s dětmi mohou využít mnohem rozsáhlejší síť služeb a sociálních dávek než jednotlivci.

Určit bezdomovectví jako speciální diagnózu, která by byla uznána státem, chtějí dle Marka (2012) někteří odborníci. Následně by mohla být aplikována nějaká forma terapie. Tento přístup tak poukazuje na to, že absence bydlení je pouze jednou z charakteristik bezdomovectví, ale nezachycuje celý tento problém ve všech souvislostech. V tomto ohledu tedy zaznívá poptávka po řešení v rámci paradigmatu sociální práce jako terapeutické pomoci. Z psychologického pohledu je totiž bezdomovectví životní krizí, která je výsledkem generalizovaného selhání spojeného se ztrátou běžných rolí (Vágnerová, 2004). Zachování si role partnera tak znamená zachování si jedné ze stěžejních životních rolí a pro osoby bez domova může znamenat silný impuls v jejich životě.

3.1 Poradenské paradigma a přístup orientovaný na úkoly

Sociální práce přistupuje k osobám bez domova velmi často v diskurzu poradenského paradigmatu sociální práce. Například hlavní náplní práce terénního sociálního pracovníka je poskytnutí základního sociálního poradenství pro osoby bez přístřeší. V této fázi tedy pracovník funguje spíše jako zprostředkovatel služeb. Pracovník totiž často nemá internet a další zdroje informací a nemá ani žádnou tiskárnu. Může si ale domluvit schůzku v nízkoprahovém centru, které je mnohem vhodnější pro řešení složitějších úkolů. (Marek, 2012) Poradenské paradigma označil Navrátil (2001) jako sociálně-právní pomoc. Sociální fungování zde totiž závisí na schopnosti zvládat problémy s pomocí k přístupu k odpovídajícím informacím a službám. Jde tedy především o poskytování informací klientům, zpřístupňování zdrojů a mediaci. Součástí tohoto přístupu je však také snaha o změnu společnosti a jejích institucí, aby lépe odpovídaly potřebám občanů. V praxi se tak sociální pracovníci s klienty zaměřují na malé individuální změny, které však nevedou bezprostředně k větší změně.

Poradenská činnost je dle Marka (2012) typickou prací s klienty v nízkoprahových centrech i pro psychology, protože v rámci ambulantních služeb se preferuje orientace na problém při krátkých intenzivních sezeních. Poradenská činnost je provozována v rámci krizové intervence, kdy je psycholog schopen klientovi poradit v rámci jednoho sezení (Dryden, 2008). Naproti tomu psychoterapeutická činnost vyžaduje dlouhodobost a pravidelnost schůzek za účelem posílení vnitřních funkcí osobnosti. Psychoterapeutická činnost je tak v mnoha službách pro osoby bez domova nevhodná, zejména v jim určených nízkoprahových centrech.

V rámci poradenského paradigmatu pak dochází s osobami bez domova nejčastěji k využití přístupu orientovaného na úkoly, který se snaží poskytovat systematický rámec pro zvládání různých praktických problémů. Metoda vychází z myšlenky, že malé úspěchy posilují sebedůvěru klientů a jejich sebeúctu a že se lidé více angažují v úkolech, které si sami zvolili. Základním rysem tohoto přístupu je partnerství a posilování.

Tento přístup se používá při řešení: interpersonálních konfliktů, neuspokojení ze sociální vztahů, problémy s formálními organizacemi, potíží v naplňování rolí, problémy vznikajícími se sociálními změnami, reaktivní emocionální úzkosti neadekvátních zdrojích a potíží s chováním. Tato metoda se pak realizuje v šesti krocích: 1. příprava, 2. explorace problému, 3. dohoda o cílech, 4. formulace a plnění úkolů, 5. ukončení, 6. testování úspěšnosti intervence. Důležitá je zde zejména technika explorace problému, kdy se má klient rozhovořit o svých problémech za pomoci aktivního naslouchání a povzbuzování sociálního pracovníka (Navrátil, 2010).

Tento přístup lze však plně rozvinout spíše u klientů, kteří navštěvují například nízkoprahové denní centrum pravidelně. Je s nimi tedy následně vytvořen individuální plán s cílem reintegrace do společnosti. Zkušenosti však ukazují, že by nemělo smysl individuální plán tvořit nějak podrobně, protože klienty pak demotivuje. Klientům trvá navíc delší dobu, než začnou stanovené body plánu plnit. Používaná a vhodná je tak spíše metoda jednoduchých individuálních plánů. Klient by navíc neměl být zahlcen nadbytečnými informacemi. Vhodné je během prvního pohovoru stanovit například jeden srozumitelný a jednoduchý cíl. (Marek, 2012)

Využívání přístupu orientovaného na úkoly napomáhá také v České republice preferovaný model sociálních služeb, které na sebe navazují, a dostupného bydlení. Klienti se v rámci tohoto modelu mohou s pomocí sociálních pracovníků dostat postupně od využívání terénních služeb a nízkoprahových center, k využívání nocleháren, azylových domů a následně ubytoven a sociálních bytů.

3.2 Partnerské poradenství

Oblastí, ze které lze při sociální práci s osobami bez domova žijícími v páru čerpat, je obor partnerského poradenství, který je často aplikován v rámci sociálních služeb jako jedna z forem odborného sociálního poradenství. Individuální sociální práce totiž může často narazit na limity, které představuje partner klienta a vliv, který na jeho životní situaci má.

Dle Schneiderové (2008) je poradenství jedna z takzvaných pomáhajících profesí, která má podpořit růst, rozvoj a zralost klienta, zlepšit jeho orientaci ve světě a schopnost vyrovnávat se se životem. S ohledem na to, jak dlouho a jak intenzivně klient pociťuje potřebu docházet do poradny, řadíme poradenství mezi dočasné služby, jež poskytují pomoc především ambulantně, a to ve specializovaných zařízeních k tomu určených. Hartl s Hartlovou (2010) psychologické poradenství chápou jako poskytování specializované, odborné pomoci klientovi, kterým mohou být jak jednotlivci, tak skupiny. Tato pomoc má za úkol klienta vést k překonání psychických problémů a dále rozvíjet jeho osobnost.

Klientelu tohoto poradenství pak tvoří manželské a partnerské páry i jednotlivci, jejichž potíže souvisí s během života a klienti sami je vnímají jako životní problémy. Partnerské poradenství se tedy nezabývá léčbou duševních onemocnění, ale věnuje se mezilidským vztahům, přičemž se může opírat i o techniky psychoterapie (Asociace manželských a rodinných poradců ČR, 2009).

Velmi často má poradenství interdisciplinární charakter a prolínají se v něm poznatky z mnoha různých oborů. To je odpovědí na skutečnost, že lidské problémy mají obrovské množství příčin a důsledků. Výhodiskem poradenství jsou proto znalosti nejen z oblasti psychologie, ale také znalosti sociologické, pedagogické, či znalosti z oblasti medicíny a práva (Schneiderová, 2008). V poradnách proto často najdeme nejen psychology, ale i sociální pracovníky, mezi externí pracovníky často patří také například sexuologové, neurologové, psychiatři či právníci. Hranice mezi poradenstvím, psychoterapií a sociální prací je ne vždy zcela zřetelná (Hartl & Hartlová, 2010).

Poradci svou činností ovlivňují široké spektrum klientova konání a prožívání. Vliv partnerských poradců může být patrný například v oblastech výchovy a převýchovy, vzdělávání, partnerských, rodinných a jiných mezilidských vztahů, může ale ovlivňovat i volbu profesního zaměření či volnočasových aktivit (Schneiderová, 2008).

Partnerské poradenství je jedním ze specializovaných druhů psychologického poradenství a klienty se stává dvojice zpravidla dospělých lidí, které k sobě váže partnerský vztah nebo určité emoční, sexuální, majetkové, teritoriální nebo jiné pouto – tím může být například výchova dětí (Metodika vztahového poradenství, 2013). Partnerské poradenství má smysl a přínos i v případě, že druhý partner spolupráci radikálně odmítá a sezení s odborníkem se tedy zúčastní pouze jeden z partnerů. (Šmolka a Mach, 2008)

Velmi často vyhledávají vztahové poradenství lidé, kteří vůči svému protějšku pociťují neadekvátní emoce, například závislost, strach, vinu či nenávisť. K příčinám souvisejícím s přirozeným vývojem vztahu patří například příprava na manželství, rodičovství či prarodičovství, problémy při výchově dětí a jiné. Dalším z impulzů vyhledat partnerského poradce je často nevěra a mimomanželský vztah, případně touha se rozvést. Jedinou správnou snahou partnerského poradenství ovšem není pouze snaha za každou cenu odvrátit rozvod. Úspěchem je v případech některých klientů i klidný průběh rozvodu, nebo rozchodu, bez zbytečných dramát a funkční porozvodové uspořádání (Šmolka a Mach, 2008).

Individuální poradenství není výhradní formou poradenství specializovaného na partnerské vztahy. Důležitou, a možná ještě důležitější roli, zde plní poradenství párové, tedy takové poradenství, u kterého jsou přítomni oba partneři najednou. Tato forma poradenství je pro poradce náročnější, protože odborník musí stejnou měrou věnovat svou pozornost každému z partnerů. Jeho úkolem je zorientovat se ve vztahu, a to na základě toho, co oba klienti říkají, a jakým způsobem to říkají. Odborník si tedy musí vyslechnout obě verze příběhu, aby plně porozuměl životnímu kontextu, v němž se

pár v danou chvíli nachází. Spravedlivý musí poradce být i tehdy, když dojde na určování dalších cílů poradenského procesu. Pokud se poradce chce domluvit na dalším postupu, musí se ujistit, že od obou partnerů získal jasný souhlas. V opačném případě by měl zjistit, co souhlasu brání (Metodika vztahového poradenství, 2013).

Přestože partneři mají snahu změnit svou neschopnost zdravě komunikovat, ale nevědí, jak změny docílit, je vhodné přistoupit k alternativním způsobům řešení neuspokojivé situace. Novák (2007, s. 144) například uvádí: „*Ne, že by spokojené páry konflikty neprožily. Jen je na rozdíl od nespokojených umějí řešit. K onomu umění je třeba kus sociální inteligence, nadhledu, lásky, štěstí a mnohdy i odborného vedení*“. Cílem partnerského poradenství není udílet rady, jak mnoho klientů před prvním sezením mylně předpokládá. Poradci se spíše snaží svým klientům ukázat cestu, jak si mohou poradit sami. Chtějí, ať se partneři nad svou situací zamyslí, zorientují se v ní a podle toho aktivizují vlastní síly a aby našli vhodné řešení.

Jestliže je vztah narušen natolik, že na problém pouhé poradenství nestačí, ale pár chce i přesto na svém vztahu pracovat, je následně vhodné přistoupit k partnerské terapii. Párových terapií je mnoho různých typů v návaznosti na psychologické směry, z nichž vycházejí. Mezi oblíbené koncepce současnosti patří například dynamické pojetí, emočně zaměřená párová terapie, systemická terapie nebo narativní terapie (Kratochvíl, 2009).

3.3 Vybrané aspekty etiky sociální práce s lidmi bez domova

Dle Etického kodexu sociálního pracovníka České republiky v části 2.1 Etická odpovědnost ke klientovi sociální služby je uvedeno, že pracovník chrání klientovo právo na soukromí. Častým porušením je přitom vstup pracovníka do místnosti bez zaklepání, vstup pracovníka do pokoje bez vědomí klientů, prohlížení osobních věcí klientů, vystavování klientů v citlivých situacích. Dále by pracovník měl jednat tak, aby chránil důstojnost a lidská práva klienta. Porušením tohoto principu bývají situace, kdy pracovník jedná s klienty v tísnivé situaci povýšeně z pozice moci například při příjmu do noclehárny.

V části 2.3 Etická zodpovědnost ke kolegům v sociální práci je dále uvedeno, že pracovník dodržuje jednotný přístup ke klientovi sjednaný v rámci organizace. Někteří pracovníci přitom mohou poskytovat nadměrně materiální pomoc pro klienty proti pravidlům organizace. Klienti se stejné pomoci dožadují i od jiných pracovníků a mohou být někdy i agresivní.

Níže uvádím (nevyčerpávající) výčet různých vybraných typických otázek, dilemat či jiných problémů v dané oblasti:

- Rozdělovat rodiny při hledání vhodného bydlení?
- Přijímat do zařízení osoby se zhoršeným zdravotním stavem, přestože není zařízení, např. noclehárna pro tyto klienty určeno?
- Povolit vstup osobám pod vlivem návykových látek do zařízení a ohrozit tak bezpečnost dalších klientů?
- Nechat klienta v AD bydlet déle než stanovený 1 rok?
- Poskytnout informace o klientovi jeho rodinným příslušníkům v zájmu pomoci, nebo chránit soukromí klienta?
- Pomoc, nebo kontrola?
- Poskytnout nebo neposkytnout materiální pomoc klientovi?
- Přijmout dárky a dary od klientů?
- Půjčit případně dát klientovi peníze?
- Ohlásit protizákonné jednání klienta?

Níže provedu etický rozbor vybraného příkladu, který se dané oblasti partnerských vztahů osob bez domova týká nejvíce, tedy Má přednost zachování rodiny jako celku i za cenu velmi nekvalitního společného bydlení (např. pouhé střechy nad hlavou), nebo má přednost plnohodnotné bydlení za cenu rozdělení rodiny?

Azylových domů pro celé rodiny nebo jen muže s dětmi je v ČR minimum. Sociální pracovníci tak při hledání vhodné formy pomoci stojí před dilematem, zda umístit ženy a matky s dětmi zvláště od partnerů ve snaze zajistit jim vhodné bydlení, nebo tolerovat nižší bytový standart rodiny. Na muže je navíc v mnoha případech pohlíženo ze strany sociálních pracovníků jako na zátěž pro ženu. Některé rodiny se proto vyhýbají nabízené formě pomoci, která by vynutila jejich rozdělení.

Dle klasického utilitarismu a pravidla jedneje tak, abys přivodil/a co nejvíc štěstí, pokud možno pro co nejvíc cítících bytostí je skutečně postup mnoha sociálních pracovníků, kdy je muž ubytován v jiné sociální službě, správný. Pracovníci se snaží zajistit co nejvíce štěstí většině členům rodiny, tedy matce a dětem.

Také dle Kantovy deontologické etiky a kategorického imperativu, tedy jedneje s ostatními jen tak, jak momentálně dokážeš upřímně ve svém svědomí připustit, aby oni jednali s tebou, kdybys byl v jejich situaci je jednání pravděpodobně většiny sociálních pracovníků v této situaci obhajitelné. Jen málokdo z nich by si nedokázal představit, že by svému partnerovi a případně dětem nezajistili bezpečí a zázemí na úkor vlastního

přechodného odloučení od rodiny. Jenže pak je zde otázka udržení vzájemných vztahů, které tím mohou být narušeny, vazby mohou být rozvolněny a zpřetrhány. Objevuje se zde tak otázka budoucnosti dané rodiny. Vhodná je například akceptace života úplné rodiny s malými dětmi ve squatované chatce v zahrádkářské kolonii. Některé rodiny mají tuto možnost bydlení, je však akceptovatelná oficiálně, když jsou zde děti? Sociální pracovníci by také měli zvážit, zda je soužití obou rodičů zdrojem, tedy nakolik je rodina schopna v relativní autonomii naplňovat aspoň některé své funkce, a zda je naopak spíše brzdou v rozvoji rodiny.

Dle Etického kodexu sociálního pracovníka České republiky v části Hodnoty sociální práce je uvedeno, že sociální pracovník chápe důležitost mezilidských vztahů klienta a podporuje jej v udržování, utváření a podílí se na řešení problémů. Z této hodnoty nevyplývá, že by pracovník nesměl rodinu při umístění svým doporučením nabízené pomoci rozdělit, ale spíše to, že by si měl být vědom, jak jsou vztahy mezi jednotlivými členy rodiny a partnery důležité, měl by se je snažit respektovat, hledat dlouhodobě vhodnější řešení a snažit se celou situaci nějakým způsobem ulehčit všem aktérům, například přimluvou za možnost častějších vzájemných návštěv v bezpečném prostředí.

3.4 Partnerské vztahy

Mezilidské vztahy zaujímají v životě lidí jedinečnou a nezastupitelnou roli. *„Neexistuje nic, co by se osobnosti člověka dotklo více než vztah. Pouze v kontextu vztahu mohou být naplněny nejhlubší potřeby lidské bytosti. Lidé, ať jsou kdekoli, touží po vztazích. Každý z nás potřebujeme být někomu blízký.“* (Crabb, 1994, titulní strana)

Specifickým je v rámci mezilidských vztahů především partnerský vztah. Definici partnerského vztahu uvádí například Velký sociologický slovník jako: *„vztah, který je na rozdíl od přátelství orientován nikoli k osobnosti partnera, ale ke společnému cíli. Je dán společnou účastí v nějakém podnikání, sdílením povolání, zájmu, úkolu s vysokou mírou vzájemné závislosti a potřeby kooperace.“* (Petrušek, 1996, s. 182)

Singly (2001d, s. 285-288, cit dle Radimská, 2003, s. 675) uvádí, že každý člověk si přeje být individuální a žít nezávisle, přičemž stále vyhledává společné soužití s lidmi, kteří mu pomáhají být sám sebou. Člověk v tomto případě potřebuje navázat citové vazby, které by ho ale zároveň neměly omezovat či jakkoliv zamezovat jeho individualitu a on tak stále mohl zůstat tím člověkem, jakým chce on sám být. Singly (2000a, 25-30, cit dle Radimská, 2003, s. 678) dále tvrdí, že člověk, aby cítil určitý smysl ve své existenci, tak potřebuje k sobě člověka, který mu poskytne pocit určité jistoty a stability. Těmito

lidmi jsou například rodiče pro své děti a v případě dospělého člověka se jedná ve značné míře především o partnera či partnerku. Člověk současně potřebuje určitý zájem, jež cítí od druhého. Žít sám a cítit se osaměle může být velmi náročné pro jedince, protože by postrádal druhou osobu, která by mu poskytla pocit, že je tu pro něj.

Lidé mají obvykle přirozenou touhu sdílet s druhými svůj život a milovat a být milováni, což vysvětluje, proč lidé vstupují do partnerských vztahů. Lidé žijící v uspokojivém partnerském vztahu mají subjektivně vyšší pocity štěstí a spokojenosti ve svém životě (Kawamichi, et al., 2016). Právě potřeba milovat a být milovaná souvisí s láskou, kterou Hartl a Hartlová (2009) definují jako kladný, silný emocionální vztah k jiné osobě, ideji, věci či k sobě samému. Objekt lásky má vždy vysokou citovou hodnotu a nespočet podob.

Podle Fromma (1999) je základním rysem lásky aktivita. Pokud člověk miluje, žije neustále ve stavu aktivního zájmu o milovaného člověka. Aktivitou v tomto případě není myšleno provádění nějaké činnosti, ale vnitřní aktivita a tvůrčí využití vlastních sil.

V rovině aktivity lze vnímat lásku také v pojetí Abrahama Harolda Maslowa, který vytvořil teorii lidské motivace, která stojí na konceptu hierarchické klasifikace relativního převládání. Základní lidské potřeby klasifikoval pomocí pěti pomyslných vrstev pyramidového uspořádání, kdy nejnižším stupněm jsou Fyziologické potřeby (The psychological needs), které jsou biologicky determinované pudy. Dalšími základními potřebami jsou Potřeby bezpečí (The safetyneeds), Potřeby lásky a sounáležitosti (The love needs), Potřeby uznání (The esteemneeds) a Potřeba seberealizace (The need for self-actualization). Jen ty potřeby, které nejsou uspokojeny, jsou pro daný organismus motivačními silami. Lidský život ovládaný motivačními silami tak lze obrazně popsat jako postupný vzestup různými vrstvami pyramidy potřeb.

Pokud jsou v organismu dle Maslowa dobře uspokojovány Fyziologické potřeby a Potřeby bezpečí, vynoří se Potřeby lásky a sounáležitosti, které se stanou dominantní v dynamice organismu. Cílem těchto potřeb je mít blízké vztahy s ostatními a získat si tak své místo ve světě. Bohužel velmi často dochází ve společnosti k neuspokojování těchto potřeb, což může vést ke špatnému přizpůsobení jedince nebo i psychopatologii. Je velmi nutné zmínit, že Potřeby lásky a sounáležitosti neznamenaají potřebu sexu, který je řazen mezi ryze Fyziologické potřeby. (Maslow, 1943)

Výše jsou uvedeny především komponenty partnerských vztahů založených na lásce a pocitu být milován, které vnímám jako důležité motivační faktory pro vzájemnou motivaci partnerů ke zlepšení jejich životní situace. Je třeba však podotknout, že výběr partnera je založen i na racionálních předpokladech. Jak uvádí

například Plzák (2010), to jakého partnera si vybereme, záleží na tom jak je každý člověk nastaven v daný moment a v dané situaci. Dále autor uvádí, že můžeme uvažovat o dvou výběrech partnera a to jsou výběry emocionální a racionální. Emocionální výběr je výběr, který je podmíněn sentimentálně romantickou láskou. Člověk je plný emocí a chce druhého vlastnit, přivlastňujeme si ho. Tento výběr se vyskytuje především v raném mládí, avšak naprosto nevhodný je pro výběr partnera pro manželství. Naproti tomu racionální výběr probíhá na základě racionálního principu pro dlouhodobé partnerství nebo manželství. Tento výběr je stanoven fázemi vybrat, vyzkoušet a koupit. My sami nejsme jen subjektem vybírajícím, ale současně jsme objektem výběru, čili vybíráme a zároveň jsme vybíráni. Racionální výběr preferují spíše lidé vyzrálí, kteří chtějí založit rodinu. (Plzák, 2010)

Ať už emocionální nebo racionální výběr partnera může být každopádně silným životním impulsem pro osoby bez domova ke změně jejich životní situace. Může jim pomoci silný citový náboj a potřeba o někoho pečovat, stejně jako racionální výběr partnera, který jim může dopomoci k zajištění lepších životních podmínek.

3.5 Vztahy osob bez domova

Osoby bez domova mají přitom dle Vágnerové odlišné a častěji neuspokojené potřeby. Nemají dostatečné možnosti uskutečňovat ani svoje základní životní potřeby. A pokud nemají naplněné základní potřeby, není pro ně dost možné naplňovat další. *„Významný je zejména nedostatek trvalejšího a hlubšího vztahu, převažují náhodné kontakty s podobnými lidmi. Jejich sdružování je obvykle účelové, vytvářejí jakési subkultury (např. na nádraží). Vztahy v těchto skupinách však bývají povrchní a jsou dány sdílením určité situace, podobnosti role a sociálního statusu. Chybí v nich důvěra a jistota.”* (Vágnerová, 2004, s. 753).

Mezilidské vztahy mezi lidmi žijícími bezdomoveckým způsobem života bývají velmi nestabilní, provází je často vzájemná nedůvěra a samotní bezdomovci je považují za povrchní, nestálé a v principu spíše za špatné. Například respondenti z výzkumu mezi mladými bezdomovci hovořili na jedné straně o bezohlednosti a principu práva silnějšího, na straně druhé pak o principu reciprocity. Upřímné přátelství mezi lidmi bez domova považovali za výjimečný jev (Vágnerová, Marek, Csémy, 2018, s. 107). Z dat výzkumu VÚPSV (2020) vyplývá, že 28 % osob bez domova nemělo mezi sebou žádné přátele. Patnáct procent uvedlo, že za přítele či přítelkyni považuje jen jednu osobu, třetina uvedla 2–4 osoby a 23 % se přátelí s 5 a více osobami bez domova. (Nešporová a kol., 2019)

Komplikované jsou také vztahy osob bez domova s lidmi mimo bezdomoveckou komunitu. Výzkum mezi mladými českými bezdomovci přitom identifikoval blízké vztahy lidí bez domova s osobami žijícími standardním způsobem života jako klíčový prvek pro úspěšné absolvování náročného procesu reintegrace. Těmito osobami mohou být rodinní příslušníci, přátelé mimo okruh lidí bez domova nebo sociální pracovníci. (Vágnerová, Marek, Csémy, 2018, s. 276)

Přátelské vztahy osob bez domova s lidmi se stabilní prací a vlastním bydlením záměrně pouze mimo okruh pracovníků sociálních služeb byl sledován také v rámci výzkumu VÚPSV. Tento typ přátelství potvrdilo 60 % osob bez domova. Nejčastěji takový vztah udržovaly osoby využívající azylový dům (67 % osob), nejméně často pak lidé přespávající venku a v noclehárnách (v obou případech 57 % osob). Celkem 83 % osob, které přátelskými vztahy mimo bezdomovecké prostředí disponovalo, bylo s těmito přáteli v uplynulých pěti měsících alespoň jednou v osobním kontaktu a 3 % s nimi v tomto období navázaly kontakt jiným způsobem (Nešporová a kol., 2019).

Důležité je pro osoby bez domova zažít, že o ně má někdo zájem, vede to následně k nárůstu jejich sebeúcty, naděje a víry, že vystoupení z bezdomovectví je možné (Ravenhill, 2008, s. 186). Přijetí člověka žijícího bezdomoveckým způsobem života do nějakého společenství nebo skupiny fungující mimo bezdomovecké prostředí (může se jednat například o církev), má to pozitivní vliv na jeho sebevědomí. Nikdo z respondentů z výzkumu týmu Vágnerové neměl potřebu změnit svůj životní styl do té doby, než objevil novou referenční skupinu, do níž by chtěl patřit (Vágnerová, Marek, Csémy, 2018, s. 282).

Mezi osobami bez domova je tak časté spojování do párů, ale málokdy do větších skupin. Dvojice jsou relativně stálé a jsou na sobě vzájemně závislé a většinu dne tráví spolu. Jde většinou o nerovnoměrný vztah, ve kterém se silnější stará o slabšího. Vzhledem k menšímu podílu žen mezi osobami bez domova nahrazuje často kamarádský vztah ten partnerský. Počátkem devadesátých let se ženy mezi osobami bez domova objevovaly jen minimálně. (Šafaříková, 1994)

Lidského partnera také často nahrazuje mezi osobami bez domova pes. Vzniká tak často velmi silný vztah také vzhledem k tomu, že vztahy mezi osobami bez domova nejsou často příliš kvalitní. Pes je jistota, osoba s ním získává pocit užitečnosti, bezpečí, jistoty, radosti, empatie a sdílení. Někteří bezdomovci mají dokonce psy vycvičené tak, že za ně v noci hlídají, zatímco člověk hlídá ve dne. (Fojtíková, 2009)

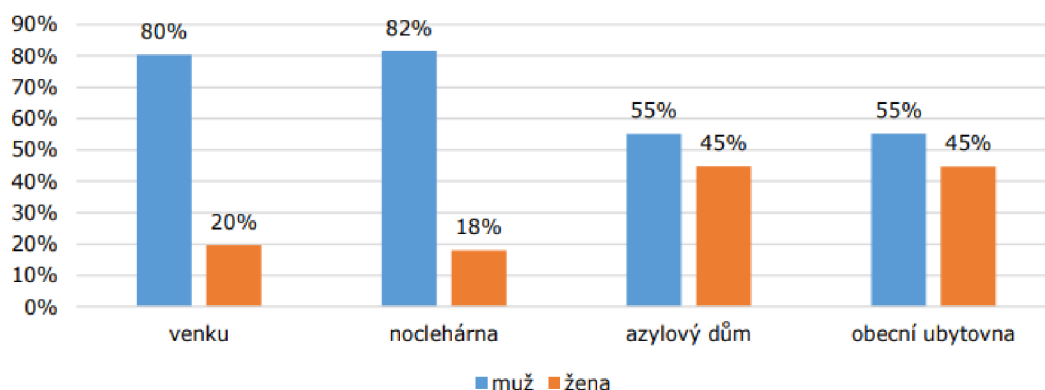
3.6 Vybrané demografické údaje o osobách bez domova v ČR

Na jaře roku 2019 se dle šetření VÚPSV se na území ČR vyskytovalo zhruba 21 230 dospělých osob bez domova spadajících do kategorií „bez střechy“ či vybraných kategorií „bez bytu“, a navíc ještě zhruba 2 600 dětí bez domova, z nichž většina bydlela v azylových domech. (Nešporová a kol., 2019)

Dvě třetiny sledovaných osob bez domova („bez střechy“ a „bez bytu“) přespávaly nejčastěji venku (54 %) nebo v nízkoprahových noclehárnách (14 %), necelá jedna třetina (31 %) pak využívala stabilnějších ubytovacích zařízení, jako jsou azylové domy, domy na půl cesty nebo obecní ubytovny pro osoby bez přístřeší.

Muži byli mezi dospělými osobami bez domova přespávajícími venku a v noclehárnách zastoupeni výrazněji více než ženy, tvořili zhruba čtyři pětiny (80 %, respektive 82 %, graf č. 1). Naproti tomu byl v azylových domech a v obecních ubytovnách podíl mužů výrazně nižší, činil zhruba jednu polovinu (55 %, graf č. 1). (Nešporová a kol., 2019)

Graf 1: Gender dospělých osob bez domova vybraných kategorií podle místa přespávání (v %)¹

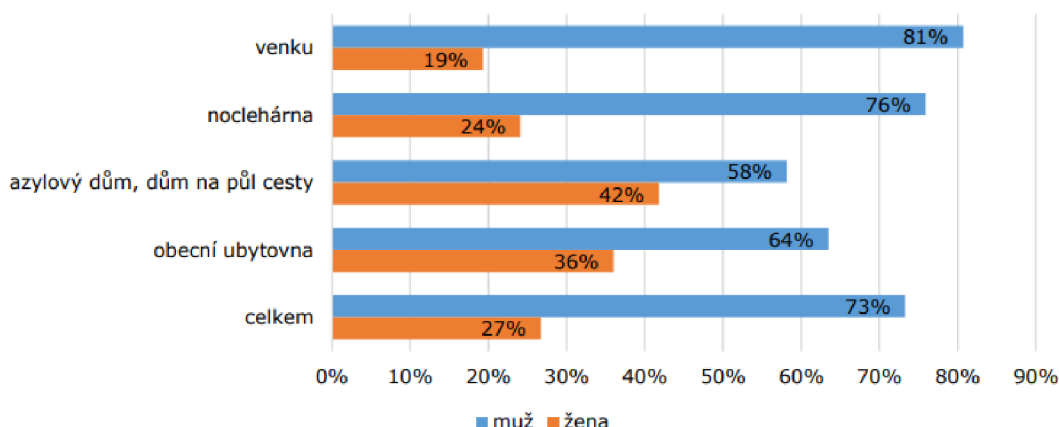

Zdroj: Sčítání osob bez domova 2019

Dle rodinného stavu byli mezi osobami bez domova nejvíce zastoupeni svobodní, kteří tvoří více než polovinu (53 %; graf č. 2). Vysoký byl také podíl rozvedených, kteří představovali téměř dvě pětiny (38 %) a nejvíce byli zastoupeni v azylových domech. Ženatí a vdané byli mezi osobami bez domova zastoupeni minimálně (4 %, součet kategorií „ženatý/vdaná, ale nežijeme spolu“ a „ženatý/vdaná, žiji s manželkou/manželem). Výzkum ukázal, že většina z těch, kteří jsou sezdaní, s manželkou či manželem nežijí (viz graf č. 2). Soužití manželů se vyskytovalo nejvíce (5 %) v obecních ubytovnách pro osoby bez přístřeší.

¹ Zdroj: VÚPSV, 2020

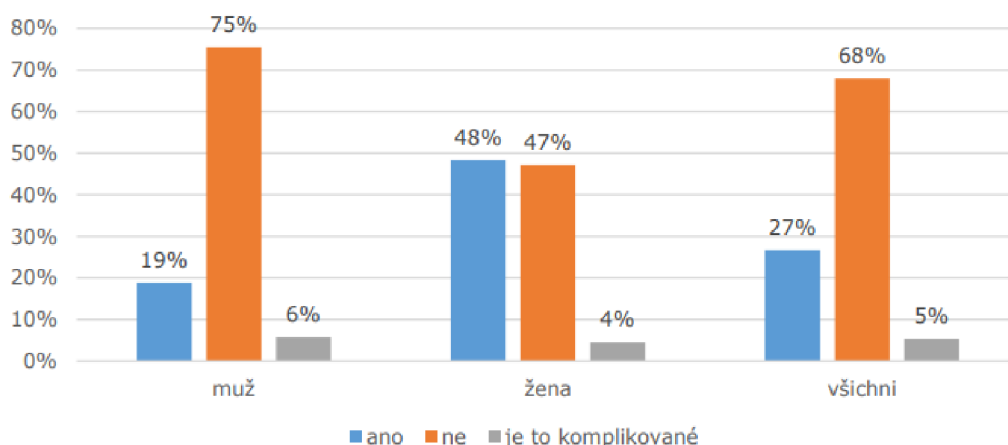
Graf 2: Podíly mužů a žen v jednotlivých typech místa přespávání (v %)²

Zdroj: Osoby bez domova 2019, vážená data, N = 1 011

V době výzkumu měla partnera či partnerku čtvrtina sledované populace, přičemž ženy bez domova žily v partnerském vztahu dvaapůlkrát častěji než muži (75 %, graf č. 3). Nejčastěji byly v partnerském vztahu osoby využívající obecní ubytovny pro osoby bez domova (34 % osob), následně osoby přespávající venku (28 %), dále osoby v azylových domech (25 %) a nakonec osoby v noclehárnách (19 %).

Graf 3: Partnerský vztah osob bez domova podle pohlaví (v %)³

Odpovědi na otázku Q19: Máte v současnosti partnera/partnerku?

Zdroj: Osoby bez domova 2019, vážená data; venku N = 1 005

Zajímavé je také zjištění, že největší podíl zadaných žen se nachází mezi osobami přespávajícími venku. Zadaných mužů bylo mezi přespávajícími venku pouze jedna pětina (21 %), zadaných žen zde byly celé tři pětiny (59 %), což je nejvíce ze všech sledovaných kategorií. Vysvětlením může být silnější potřeba žen přespávajících venku

² Zdroj: VÚPSV, 2020

³ Zdroj: VÚPSV, 2020

zvýšit prostřednictvím partnerského vztahu vlastní bezpečí. Data lze také interpretovat i z opačného, tedy tak, že ženy bez partnerů jsou na ulici tou nejohroženější skupinou, a proto se snaží v tomto prostředí nezůstávat.

3.7 Genderové aspekty života na ulici

Dle šetření VÚPSV (Nešporová a kol., 2019) se s verbálním násilím, tedy s tím, že dané osobě bylo nadáváno nebo vyhrožováno, se v posledním roce setkala přesně polovina (50 %) dotazovaných žen bez domova a o něco málo méně mužů (45 %). S fyzickým násilím, tedy s tím, že byly fyzicky napadeny v průběhu posledních 12 měsíců, se setkala více než třetina (36 %) žen bez domova a podobný podíl mužů (34 %). Z genderového hlediska byl ovšem zjištěn významný rozdíl v tom, od koho jsou ženy a muži bez domova verbálně a fyzicky napadáni. Nadávání a vyhrožování od jiných osob bez domova zakusilo v posledním roce podle vlastní výpovědi výrazně více žen než mužů. Mezi ženami bez domova to byla více než třetina (34 %), mezi muži pak jedna čtvrtina (25 %). Je běžné, že ženy na ulici žijí v párovém soužití s mužem bez domova, právě i z důvodu ochrany před okolím. Většina žen (58 %) přespávajících venku měla partnera. Násilí se ovšem poměrně často objevuje i uvnitř těchto vztahů (Vágnerová, Marek, Csémy, 2018: 109–112).

Ženy více vyhledávají na ulici pomoc, protože pro ně představuje život na ulici větší riziko vzhledem k tělesným disproporcím. Skryté bezdomovectví je proto častěji doménou žen, které se spokojí raději s ne úplně vhodným náhradním partnerem, než aby zůstaly na ulici. Muži sami mají tendenci ženy na ulici ochraňovat, často výměnou za sexuální služby. Někteří muži tyto služby po ženách bez domova nepožadují a může dojít k vytvoření přátelského vztahu. Může však docházet k tomu, že ženami jsou tito muži naopak zneužíváni a využívají jejich touhu být potřebným. Poptávka po vztazích zde převyšuje značně jejich nabídku.

Mezi ženami bez domova je mnoho žen se zkušeností s domácím násilím. Ženy se zkušeností s domácím násilím cítí často k partnerům velmi ambivalentní vztah, chtějí je opustit, ale zároveň se toho bojí. Časté může být také domácí násilí přímo na ulici, kde ženy mohou žít s násilníkem, který vystupuje paradoxně z pozice ochránitele ženy.

Osoby bez domova netrpí jen špatným fyzickým zdravotním stavem, ale velmi často mají tyto osoby také potíže v oblasti duševního zdraví. Vysoká je u nich četnost psychických poruch a chorob, četné jsou i nežádoucí osobnostní rysy a poruchy osobnosti. Přitom se uvádí, že: „*Bezdomovectví není příčinou žádného ze závažných duševních onemocnění.*“ (Vágnerová, Marek, Csémy, 2018: 188). Problémy spojené

s těmito onemocněními či osobnostními rysy ale zvyšují riziko propadu na ulici, a to tím více, pokud jsou kombinovány s nedostatečným sociálním zázemím (tamtéž: 188). Psychické problémy a špatný duševní stav osob bez domova často souvisí se závislostmi, kde ovšem mnohdy nelze jednoznačně určit, co je příčinou a co následkem. Užívání drog a nadměrné pití alkoholu je mezi osobami bez domova poměrně časté a má vliv na jejich celkový zdravotní stav. Obojí může být jak příčinou, tak důsledkem bezdomoveckého způsobu života (tamtéž). Ovšem u drog platí zřejmě ve vyšší míře, že jsou jednou z významných příčin propadu na ulici, a to zejména u mladých lidí (tamtéž; Vágnerová, Csémy, Marek, 2013).

Mezi staršími ženami bez domova je pouze minimum svobodných žen, nebo žen bez zkušenosti z dlouhodobého vztahu (Hradecký, Hradecká, 1996). Partnerství žen na ulici však často brání spíše právě jejich psychologické problémy, zejména duševní poruchy. Mezi ženami bez domova se objevuje více poruch nálady a psychotických onemocnění (Clasyn, Morse, 1990, Beijer, 1996 cit dle Marek 2012). To, co je přitom u muže klasifikováno jako agresivita, je u ženy klasifikováno jako hysterie, nebo neuróza. Podíl psychicky nemocných osob je mezi ženami bez domova čtyřikrát vyšší. (Janebová, 2006)

Muži bez domova v produktivním věku ztrácí všechny společensky přijatelné příležitosti, ve kterých mohou demonstrovat své mužství. Mezi muži bez domova se objevuje v poměru 2 : 1 větší závislost na návykových látkách než u žen a tento rozdíl je u osob bez domova ještě znatelnější (Beijer, 1996, cit dle Marek 2012). Mezi muži bez domova je také rozšířenější zkušenost s výkonem trestu ve vězení (Hagen, 1987, Clasyn, Morse, 1990, cit dle Marek 2012).

Kolem roku 2000 byla mezi muži bez domova poměrně rozšířená pouliční prostituce, tento trend již však opadl. Podíl osob s homosexuální orientací je podobný jako u bydlící populace. V České republice je mezi muži bez domova zastoupena výrazně romská komunita. Romská komunita je totiž v mnoha ohledech tradiční a homosexualita je odmítána. Tito muži se tak dostávají do sociální izolace. Na druhé straně může být pro homosexuály na ulici jejich orientace výhodou. Homosexuální komunita není v České republice velká a pokud homosexuálové udržují vztahy i mimo bezdomoveckou komunitu, může to vést k jejich snazší reintegraci (Marek, 2012).

4 Metodologie výzkumu

V rámci metodologie výzkumu byl nejprve stanoven cíl výzkumu a výzkumné otázky. Vybrána byla výzkumná metoda, byly stručně představeni komunikační partneři a jejich výběr. Nechybí také uvedení do atmosféry výzkumu a postup analýzy dat.

4.1 Cíl výzkumu a stanovení výzkumných otázek

Cílem výzkumu je zjistit, jak přispívají nebo naopak nepřispívají navázané partnerské vztahy ke zlepšení životní situace osob bez domova. V této kapitole rovněž nechybí popis prostředí, kde výzkum probíhal.

Hlavní výzkumná otázka:

Jak formují navázané partnerské vztahy životní situaci osob bez domova?

Výzkumné podotázky:

Jaká je charakteristika partnerských vztahů v kontextu života bez domova?

Jak vnímají osoby bez domova život na ulici s partnerem?

Jak vnímají osoby bez domova nabídku služeb pro páry?

Jak se jeví partnerům žijícím bez domova perspektiva jejich vztahu?

4.2 Výběr výzkumné metody

Při rozhodování, kterou metodu by bylo nejlépe využít pro řešení práce, převážila kvalitativní metoda. Kvalitativní metoda výzkumu, lépe než kvantitativní, postihuje způsoby, jakými lidé interpretují a konstruují sociální svět v určitých specifických kontextech (Hendl, 2005).

Je proto samozřejmé, že vzhledem ke zvolené metodě a počtu komunikačních partnerů nemohou být výsledky výzkumu nijak zobecňovány. Mohou ovšem posloužit například jako jakási opora pro řešení kvantitativního výzkumu v této oblasti.

Sběr dat proběhl pomocí metody polostrukturovaného rozhovoru, byl tedy nachystán předem připravený seznam témat, které by bylo vhodné s respondentem probrat (Hendl, 1999). Výzkumníkovi je tak ponechána možnost vést každý rozhovor podle konkrétních potřeb, které si každý rozhovor vyžaduje. Seznam témat tak může být nastolován podle dané situace a výzkumník může každé téma respondentovi blíže dovysvětlit, pokud by ho přesně nepochopil.

Důležitá je také snaha výzkumníka navodit atmosféru důvěry a respektu (Witzel, 2000). Překonat hierarchii výzkumníka a respondenta není vždy úplně snadné, ale výzkumník by se o to měl každopádně snažit. Snažil jsem se proto jednotlivé otázky pokládat vždy s ohledem na rozpoložení respondenta. Podstatné ovšem bylo zaujímat spíše pasivní roli posluchače.

Rozhovory jsem prováděl sám, protože jsem pro analýzu rozhovorů chtěl využít i terénní poznámky z průběhu rozhovorů, neverbální projevy komunikačních partnerů a mé pocity z interakce s nimi.

Cílem zkoumání bylo najít odpovědi na hlavní výzkumnou otázku. Aby došlo k jejímu zodpovězení, sestavil jsem si předem tematický okruh otázek, který obsahoval konkrétní otázky pro komunikační partnery.

4.3 Charakteristika zařízení – prostředí realizace výzkumu

Rozhovory s komunikačními partnery probíhaly v prostorách Charitního domu sv. Benedikta Labre, který funguje jako registrovaná sociální služba pro osoby bez domova - nízkoprahové denní centrum. Nízkoprahové denní centrum bylo vybráno pro rozhovory záměrně. Z předchozí praxe při práci s osobami bez domova jsem totiž vyzoroval, že tento typ zařízení využívají páry osob bez domova mnohem častěji, než noclehárny nebo azylové domy. Současně lze říci, že jde o sociální službu, kterou tyto osoby aktivně a svobodně vyhledávají. Může proto jít o jakousi hraniční sociální službu, která je osobám bez domova žijícím v páru stále velmi dostupná.

Posláním Charitního domu sv. Benedikta Labre v Ostravě-Vítkovicích je přinášet naději lidem bez domova v jejich obtížné životní situaci, a to především vytvářením podmínek k uspokojení základních potřeb v bezpečném prostředí nízkoprahového denního centra. Nabízena je zde pomoc s osobní hygienou, přípravou stravy a ošacením. Snahou je individuálně řešit oblasti, se kterými si uživatelé nízkoprahového denního centra neví rady. Pracovníci zde usilují o odstranění překážek, které brání ke zlepšení nepříznivé životní situace. (Charitní dům sv. Benedikta Labre - nízkoprahové denní centrum, 2023)

Nízkoprahové centrum nabízí ve spolupráci se Statutárním městem Ostrava Zimní program, který spočívá v realizaci lůžkového charitního Zimního nízkoprahového nočního centra. Jedná se o vhodnou alternativu osobám bez přístřeší, které z různých důvodů nechtějí využít standardní sociální služby či aktivity propojené s těmito službami. Zimní program je zaměřen na osoby bez přístřeší, které zpravidla přespávají ve veřejném prostoru, v provizorních přístřešcích, chatách, případně stanech. Jejich kontakt se sítí

sociálních služeb je minimální, realizuje se zpravidla prostřednictvím terénních pracovníků, návštěvou nízkoprahového denního centra, případně kontaktem se sociálním pracovníkem. Významná část cílové skupiny zcela nevyužívá běžné sociální služby typu noclehárna, či azylový dům. Volí způsob života, který se vyhýbá pevným režimům. V zimním období venkovní nepříznivé atmosférické podmínky přímo ohrožují tyto osoby na životě a zdraví a některá z výše uvedených aktivit tak pro ně představuje jedinou vhodnou alternativu. (PROCES, 2012)

Důležité je si uvědomit také rozsah populace osob bez domova, které v Ostravě tento typ služby mohou využívat. Dle posledního sčítání osob bez domova ve městě Ostrava provedeného společností PROCES a ACCENDO v roce 2012 bylo v rámci nejviditelnějšího bezdomovectví, tedy zjevného, sečteno celkem 890 osob bez domova, z toho 442 bezdomovců mimo zařízení a 448 v zařízeních sociálních služeb pro tuto cílovou skupinu. Je nutné si uvědomit, že některé osoby nežádaly ve své životní situaci pomoc sociálních služeb a své bezdomovectví skrývaly. (PROCES, 2012)

4.4 Výběr komunikačních partnerů

Výběr komunikačních partnerů byl konzultován s pracovníky nízkoprahového denního centra pro osoby bez domova a klienty daného zařízení. Cílem bylo vyhledat komunikační partnery, kteří měli aktuálně navázaný partnerský vztah. Nešlo tedy jen o tvrzení těchto komunikačních partnerů, že žijí v páru s další osobou, ale také jejich okolí je vnímalo jako osoby žijící v páru. Rozhovor byl také proveden a následně analyzován s dvěma osobami, které uvedly, že jsou těsně po rozchodu. Tyto rozhovory byly podstoupeny k analýze vzhledem k tomu, že jejich rozchod byl nedávný a jejich výpovědi byly vnímány jako obohacující.

V zařízení jsem se pohyboval v březnu roku 2022 po dobu tří týdnů, během kterých jsem vyhledával vhodné komunikační partnery. Bohužel v tu dobu služeb zařízení nevyužil žádný mladší pár kolem dvaceti let věku ani žádný homosexuální pár. Z vlastní zkušenosti práce s lidmi bez domova i výpovědi pracovníků zařízení však vím, že i tyto páry služby zařízení vyhledávají.

4.5 Průběh rozhovorů

Všechny rozhovory probíhaly v hovorně nízkoprahového centra pro osoby bez domova. Šlo tedy o prostředí komunikačním partnerům důvěrně známé, které zároveň poskytovalo dostatečný pocit soukromí pro komunikační partnery. Mou snahou bylo dozvědět se

v každém rozhovoru, pokud možno něco nového, což jsem si také později ověřoval i během dalších rozhovorů, které jsem prováděl, dokud jsem nezískal pocit, že je dané téma již saturováno. Rozhovory trvaly od 40 minut do 70 minut s ohledem na výřečnost komunikačního partnera. Obecně byly mnohem komunikativnější a otevřenější ženy než muži.

4.6 Postup analýzy rozhovorů

Před nahráváním jsem nejprve získal informovaný souhlas ze strany respondentů a ujistil jsem je, jak na začátku, tak i na konci rozhovoru, že celý rozhovor bude anonymizován. Všechny rozhovory byly poté přepsány. Tyto prepisy současně s mými terénními poznámkami sloužily jako podklad pro následnou analýzu. Třináct textů, prepisů rozhovorů, posloužilo ke kvalitativní analýze, která se asi nejvíce blížila zakotvené teorii (Strauss, Corbinová, 1999). Zakotvená teorie by měla budovat teorii na základě porozumění vztahů mezi daty a vyžaduje nezaujatost výzkumníka.

Tento koncept je však do velké míry spíše teoretický, výzkumník je téměř vždy ovlivněn svými znalostmi a zkušenostmi již před příchodem do zkoumaného terénu. Jistá forma předporozumění byla také vhodná pro snížení komplikovanosti výzkumu. Důležité tak bylo spíše nepřijít do terénu s nějak pevně postavenými hypotézami a být vůči datům, které nasbírám, stále otevřený. Teoretická východiska, která jsem načerpal před vstupem do terénu, proto uvádím odděleně v samostatné části.

Při mé analýze jsem tedy využil induktivní i deduktivní přístup, přičemž po každém rozhovoru došlo k jeho menší analýze. Některé zajímavé jevy, které se v rozhovoru objevily, jsem se snažil dále prozkoumat i v dalších rozhovorech, zatímco jiné jevy jsem musel vyloučit, protože se již neopakovaly.

Rozhovory jsem později přepsal do tištěné podoby a provedl otevřené kódování po jednotlivých řádcích, nebo i odstavcích, vždy podle toho, o jak konzistentní výpověď šlo. Z tohoto otevřeného kódování jsem celkově získal asi 60 kódů. Další selekcí a slučováním kódů jsem jejich počet snížil na přibližně 37 kódů.

Cílem zakotvené teorie je určit podmínky, které vyvolají určitá s jevem související jednání nebo interakce a jejich následky. Jde o tzv. axiální kódování. Rozhodl jsem se proto hledat spojitosti mezi získanými kódy, které jsem vložil do programu MS Excel a dále porovnával.

4.7 Charakteristika komunikačních partnerů

Rozhovory proběhly s třinácti komunikačními partnery, se sedmi ženami a šesti muži. Věk osob se pohyboval od třiatřiceti let do šedesáti tři let. Délka aktuálního vztahu se pohybovala od dvou měsíců po několik let. Jeden pár starších klientů byl sezdán a jejich vztah trval nejdéle, jedenáct let. Jak již bylo uvedeno, dva komunikační partneři byli čerstvě po rozchodu. Délka života bez domova komunikačních partnerů se pohybovala od půl roku až po patnáct let. V případě osob bez domova s přerušovanou zkušeností života na ulici byl brán v úvahu pouze čas strávený mimo klasické bydlení v bytě. Více je uvedeno v tabulce 1 níže.

Tabulka 1: Charakteristika komunikačních partnerů výzkumu

Jméno komunikačního partnera	Pohlaví	Věk	Délka vztahu	Délka života bez domova
Apolena	Žena	52 let	2 roky	4 roky
Bohdana	Žena	38 let	6 let	0,5 roku
Bedřich	Muž	43 let	6 let	0,5 roku
Marek	Muž	34 let	1,5 roku	3 roky
Marie	Žena	36 let	1,5 roku	3 roky
Žaneta	Žena	40 let	1,5 roku	1 rok
František	Muž	33 let	Po rozchodu	3 roky
Eliška	Žena	56 let	Po rozchodu	15 let
Jan	Muž	59 let	6 měsíců	1 rok
Petr	Muž	43 let	2 měsíce	15 let
Pavla	Žena	53 let	2 měsíce	0,5 roku
Lenka	Žena	58 let	11 let	5 let
Lukáš	Muž	63 let	11 let	10 let

Pro potřeby anonymizace a zpřehlednění jsem jednotlivé komunikační partnery přejmenoval. Jména jsem vybral tak, aby jména komunikačních partnerů začínají stejným písmenem, pokud žijí vzájemně v partnerském vztahu.

5 Analýza a interpretace dat

Sesbíraná data byla následně analyzována a pomocí kódů bylo vytvořeno několik tematických celků shrnujících výpovědi komunikačních partnerů. Níže jsou uvedeny tematické celky na základě kterých bylo provedeno axiálního kódování.

5.1 Příčina ztráty bydlení

Jedním z klíčových momentů života všech komunikačních partnerů byla příčina jejich ztráty bydlení. Šlo o událost, nebo sérii událostí, které formovaly také jejich partnerské vztahy. Na první pohled bylo z mnoha výpovědí patrné, že ztráta bydlení těchto osob byla náhlá, zapříčiněná pouze jedním faktorem například úrazem, „*byl jsem na operaci s plotýnkami, přišel o práci a byt a předtím jsem pracoval v Praze.*“ (Jan) Zmiňována byla i momentální nezaměstnanost, „*zrovna jsem neměla práci a ze dne na den přišla o byt. Byla jsem sama.*“ (Žaneta)

Nebo: „*Šli jsme do práce s ubytováním, tam nám neplatili a šli jsme na ulici.*“ (Bohdana)

Při dalším doptávání nebo pokračování ve výpovědích komunikačních partnerů však bylo patrné, že příčinou jejich bezdomovectví bylo vždy více faktorů. Běžné byly kombinace krizové situace, okradení, „*v Krakově mě o všechno okradli. Tam jsem začal žít na ulici a skončil jsem v Ostravě.*“ (Marek) Formující byl ovšem také omezený sociální kapitál, zejména v kombinaci s ukončením ústavní výchovy. „*Přišla jsem za prací a na místě mi řekli, že mne neberou, přitom jsem dala výpověď a přestěhovala se. Měla jsem tu mít i ubytování. Byla jsem v dětském domově. Skončila jsem na ulici a hned mě ten večer i okradli o všechno. Skončila jsem s partou, která jen pila. Lidi, co jsou přes 20 let na ulici.*“ (Marie)

Omezený sociální kapitál, tedy nedostatečně rozvinuté vztahy s dalšími osobami, zejména rodinnými příslušníky byl někdy až zarážející. Komunikační partneři ovšem nebyli schopni většinou vysvětlit, co za jejich nedostatečnými vztahy stojí, jako v případě muže, který nebyl v kontaktu se svými dcerami: „*V Ostravě mě napadli a okradli, bez peněz bez dokladů. Do Polska se nemůžu vrátit, nikoho tam už neznám. Mám dvě dcery, jedna je v Německu a druhá v Anglii, ale nemám na ně kontakt.*“ (Jan)

Běžnější však byla zkušenost se smrtí rodičů a nedostatečným zázemím širší rodiny: „*Na ulici jsem skončila, protože mi umřeli rodiče a já neměla kam jít. Sice jsem pracovala, ale nebylo kam jít. Na ulici jsem přes 15 let. Na Slovensku mi zůstala jen sestra, která se mnou nechce komunikovat.*“ (Eliška) Nebo: „*Umřeli mi rodiče a psychicky jsem to nezvládl. Padl jsem do dluhů.*“ (František)

Jindy ke smrti rodičů ani nemuselo dojít, ale kontakt s rodiči mohl být přerušen nastoupením problematické životní cesty, se kterou rodiče nesouhlasili: „*Žila jsem na vesnici, našla jsem si přítele Roma a naši mě vydělili, nezkousli to. Žili jsme spolu třicet let. Před čtyřmi lety mi zemřel a skončila jsem na ulici a šla jsem do azylového domu, na rok, pro matky s dětma. Na ulici jsem pak poznala současného partnera.*“ (Apolena)

Nebo: „*Na ulici jsem skončil, protože jsem se zapletl do špatné party kamarádů, začal jsem páchat trestnou činnost a pak už to šlo.*“ (Petr)

V jiných situacích šlo ovšem o čistý únik z nevyhovujících vztahů a absenci snahy nastalé problémy, například v partnerských vztazích řešit nějak konstruktivně: „*Měl jsem stavební firmu v Brně. Jednoho dne jsem zjistil, že je něco divně, žena mě podváděla a měla břicho s někým jiným. Všechno jsem tam nechal a nechal mámu, ať z peněz, co zůstaly, platí alimenty.*“ (Marek)

5.2 Být v páru na ulici

Prakticky všechny ženy, se kterými byly rozhovory provedeny, uvedly, že pokud žijí na ulici, žijí vždy s nějakým mužem v páru, „*na ulici jsem vždycky v páru.*“ (Pavla) Jedinou výjimkou byla komunikační partnerka, o které její okolí vědělo, že má vážnější psychické problémy, ovšem i s tou byl proveden rozhovor, protože byla těsně po rozchodu.

Mnoho žen také uvedlo, že své partnery poznaly ještě v době těsně předtím, než se na ulici ocitly, „*poznali jsme se, když jsem byla na bytě.*“ (Pavla) Tento jev může na jedné straně svědčit o tom, že je tito muži na ulici pomohli „*stáhnout*“, na druhé straně, což se potvrdilo i ve výpovědích komunikačních partnerek, byla životní situace žen taková, že neměli příliš mnoho kvalitních vztahů mimo sociálně narušené okolí.

Některé ženy, které uváděly, že na ulici žijí vždy v páru, byly ovšem ke svým partnerům také velmi kritické a to i k možnostem volby partnerů na ulici: „*Na ulici se nedá najít normální chlap, je to buď fetišák, nebo alkoholik, nebo se mu nechce pracovat. Mám takovou smůlu, že to pije, fetuje a mlátí mě to. Je to páté dítě, ten můj současný chlap. Já sama nedokážu bez chlapa být. On je takové střeštídlo, je to moc mladé. Uvidíme no, kdyžtak ho vyměním.*“ (Pavla)

Kritičtí byli někdy ovšem i muži k možnosti volby mezi ženami: „*Ženský na ulici jsou jinačí, nižší hygiena, není to holka ze života, všechno ztrácí, všechno odkládá. S chlapama jsou často z vypočítavosti. Většina těch ženských na ulici něco naslibuje, potřebuje pomoci. Pak se dozvíte něco úplně jiného. Já pak jdu za kamarádem, že potřebuju 50 korun pro přítelkyni nebo něco jiného. Je tam hodně faleš a vypočítavost u těch žen na ulici.*“ (František) Na závěr ovšem tento komunikační partner dodal, že pro ženy na ulici má pochopení: „*Málokterý chlap se o nic dokáže postarat, ale ony mají hodně malou důvěru ve chlapi. Mají něco za sebou v tom životě. Ony se nediví nám a my jim. Je tam nedůvěra.*“ (František)

Většina komunikačních partnerů ovšem hodnotila své současné vztahy poměrně pozitivně. Někdy však byl patrný pocit, že život v partnerském vztahu je pro komunikační

partnery prioritou a jiné partnery by již hledali obtížně, zejména ti starší: „*Už bych si asi nikoho nenašla, nechtěla bych.*“ (Apolena)

Objevily se ovšem i motivy mužů, kteří žijí v páru na ulici spíše z důvodu potřeby se o někoho dalšího postarat: „*Žiju na ulici s holkou, která žila na zapadlé vesnici a rodiče ji nic nenaučili. Nic neumí, i vodu by připálila. Je trochu postižená. Jsme spolu šest měsíců. Poznal jsem ji, když jsem ji zavolał záchranku, byla někde zfetovaná na ulici. Od té doby se mě drží. Taký neměla doklady. Sama by v nějaké sociální službě zahynula, nemá žádnou orientaci v prostoru ani návyky. Neujde nikde sama ani 200 metrů, musím být pořád s ní. Je jako moje třetí dcera v něčem. Nikdo jí nepomůže.*“ (Jan)

Z komunikačních partnerů byl jediný pár sezdaný, jinak šlo o nesezdané partnerské vztahy. U sezdaného páru byl pak zajímavý motiv jejich svatby, kterým byla snaha ochránit ženu před dotírajícími muži. „*Vzali jsme se, protože v baráku bydleli chlapi, barabi, tak aby mě neobtěžovali. Každý den za mnou furt někdo chodil a ožralý mě otravoval. Trvalo to asi rok.*“ (Lenka)

5.3 Předchozí partnerské vztahy

Všichni komunikační partneři měli zkušenost s déletrvajícím předchozím partnerským vztahem. Časté byly výpovědi: „*prvního manžela jsem měla dlouho.*“ (Apolena) nebo „*měla jsem třináctiletý vztah.*“ (Marie) a „*žil jsem s přítelkyní 14 let v bytě a pracovali jsme po světě v pracovních agenturách, kam nás poslali. Ona byla Srbka.*“ (Jan)

Zkušenost s dlouhodobými vztahy se však nevylučovala se zkušeností s více životními partnery: „*12 chlapů jsem vyměnila, ale žila jsem 25 let s chlapem a pak se mi oběsil.*“ (Pavla)

Nikdo z komunikačních partnerů neměl zkušenost s partnerskými vztahy pouze na ulici. Ve výpovědích bylo jasně patrné, že život na ulici, zejména u osob s déletrvajícím zkušeností s tímto fenoménem, není kontinuální. Často jde o přerušovaný proces. Stejně tak se mění i „*bydlící a nebydlící*“ vztahy těchto osob: „*S předchozím manželem jsme spolu žili na ulici s tím současným už v tom starém bytě.*“ (Lenka) V některých případech dochází i k tomu, že i po rozchodu partnerů spolu tyto osoby, zejména ve vhodných squatech, bydlí ještě delší dobu a to i s jejich novými partnery „*Půl roku jsem sice byla sama na squatu, ale bydlel tam můj bývalý přítel s přítelkyní ještě, tak mi pomáhali.*“ (Pavla)

Právě život na squatě byl často specifický sdílením „domácnosti“ s dalšími osobami, které však nebyly označeny jako partneři. Nešlo však o vztahy sexuální nebo vztahy blízké. „*Měl jsem několik partnerek, stabilnější v bytě, a několik partnerek ve squatě, kde jsme*

bydleli se sedmi dalšími lidmi. Nežárlil jsem, pomáhali jsme si, každý měl něco na starosti. Už to byl pak nějaký stereotyp, neklapalo to. Já jsem spíš vlk samotář.“ (Petr)

Několik žen mělo také předchozí zkušenost s domácím násilím, a to ať už na ulici nebo v bytě: *„Na ulici jsem měla dva tři chlapi vždycky nejdýl rok a pak jsem poznala, že to není chlap pro mě. Dokonce mne jeden mlátil.*“ (Eliška)

Nebo: *„Přítel měl čtyři děti a se mnou pět. Nevím proč, ale začal mi ubližovat, když si vypil a někdy i dětem. Podváděl mě hodně. Přišli jsme o byt. Šli jsme na ubytovnu, pak onemocněl, dělal na šachtě. Začal hodně pít a já nevěděla proč. Doktoři zjistili, že má epilepsii a choval se divně. Ve dvě ráno mě probudil, že mu mám uvařit, že má hlad, dovarila jsem a on to vyhodil. Na jedné straně mě miloval, ale ty záchvaty...“* (Apolena)

Jeden z komunikačních partnerů těsně po rozchodu uvedl, že vlastně žádný z jeho partnerských vztahů na ulici nebyl nijak vážný a dlouhodobý: *„Na ulici jsem si s žádnou vážně nezačal. To nejsou vztahy, ale jen úlety. Byly to ženy na ulici, ale i normálně co žily. Sedli jsme si, vypili něco, pokecali, jeden dva dny spolu, byl sex a pak ženská zmizela. Nemůže být člověk pořád sám. Na ulici ne, ale chci normální ženskou.*“ (František) Z dalšího vyprávění je však patrné, že ani tři předchozí partnerské vztahy mimo ulici nebyly pro tohoto muže ideální. Naopak mu spíše dopomohly k jeho současné situaci života bez domova: *„Měl jsem třikrát normální život, mám dvě děti a třikrát jsem se s ženama spálil. Měl jsem auto, byt. Třikrát se spálit a začít zase odznova ... nevěřím tomu. Na ulici jsem skončil až tak. Snažil jsem si vytvořit zázemí pro děti atd.*“ (František)

5.4 Práce a způsob obživy

Limitujícím faktorem pro zlepšení životní situace všech komunikačních partnerů je pracovní sféra. Většina respondentů pobírá pouze existenční minimum, tedy 3130 Kč měsíčně. Pokud některé osoby práci získali šlo většinou o práci „načerno“ z důvodu vysokých dluhů a exekucí, které jim z platu většinu příjmu odčerpávají: *„Přítel dělá od jara do podzimu na stavbách. Pokaždé mu ale zůstávala stejná částka.*“ (Apolena) Nebo: *„Teď mi nabídli práci, tak jsem to vzal. Spíš něco bokem, je to lepší, mám ty exekuce. Mám dluhy, revizoři, sociální, zdravotní.*“ (Petr)

Převládají často sezónní práce a málo kvalifikované práce. V případě jakéhokoli zranění nebo zdravotních obtíží proto ihned tyto lidé o práci přichází: *„Přítel dělá načerno, ale teď ne, má zlomenou ruku.*“ (Bohdana)

Právě zhoršený zdravotní stav mnoho komunikačních partnerů uvádělo jako největší překážku pro vstup na trh práce: *„Dlouho nevydržím s nohama, zvládnou jen brigády, ale před dětma jsem jezdila na jeřábu.*“ (Lukáš) Nebo: *„Mohla bych jít do práce,*

ale mám exém. Ve fabrikách jsem vydržela jen tři měsíce, měla jsem oči zahnisané, zhoršil se mi exém.“ (Žaneta)

Dlouhodobá nezaměstnanost v kombinaci se zhoršeným, ale nikoli vážným zdravotním stavem, který by vedl k získání invalidního důchodu, se pak může projevit u osob v seniorském věku jako zásadní komplikace pro získání starobního důchodu. Jak uvedl jeden z komunikačních partnerů: *„Pracoval jsem necelých 30 let. Dělal jsem zedníka a mám problémy s očima, šedý zákal. Důchod mi zamítli, že mi chybí odpracované roky. Nikde mě nevezmou. Musím počkat, jak se uvolní místo u technických služeb, sbírat papírky, a pak si ten rok dopracuju.*“ (Lukáš)

Z pokračování výpovědi je patrné, že nutností je pak volit alternativní formy přivýdělku, tedy sběr papíru a železa: *„Chodím pro papír a železo s vozíkem po Ostravě.*“ (Lukáš) Velmi časté je také vybírání popelnic: *„Občas vybírám popelnice u domova důchodců, tam mají zbytky jídla.*“ (Jan) Objevilo se však i vybírání mincí z nákupních vozíků: *„Vybírám mince z nákupních vozíků na parkovišti, z toho žiju.*“ (Jan)

Rozšířenou formou přivýdělku je také žebrání na ulici. V rámci této formy přilepšení se prokázalo, že jeden z páru je v této oblasti vždy šikovnější: *„Peníze jsme sháněli oslovováním lidí, dobrý den mladý pane, nemáte pět korun? Když se zeptám padesáti lidí a 49 vám řekne, platím platební kartou a padesátý, chlape ty běž do práce, tak vás to nebaví a vyčerpá. Ale já jí to víno chtěl koupit prostě. Někdy to máte za 5 minut, někdy dvě hodiny a někdy sháníte tři hodiny poslední dvě koruny. Já nechci, ať se ptá lidí. Někdy jí řeknu, počkej já jsem za chvilku zpátky a ona ví, že to jen tak nepůjde. Ona má hlad a já chodím po lidech a sháním. Někdy jí řeknu, dneska to nepůjde a ona je smutná.*“ (Marek)

Motivaci komunikačních partnerů hledat si práci snižovaly některé špatné zkušenosti z pracovních agentur: *„Chvíli jsme s partnerkou dělali pod agenturou, ale to jsme dostali pár stovek, úplně nás natáhli. Dostal jsem za 22 dní 424 korun. Prý mi tam počítali ubytovnu na další měsíc.*“ (Marek) Pesimismus při hledání práce zvyšovaly i opakované plané naděje a nenaplněné přísliby známých: *„Známý nám řekl, že má práci a bydlení pro nás a nic. Člověk se pak přestane těšit a plánovat po několika zkušenostech.*“ (Marie)

Překvapivou překážkou pro samotnou registraci na Úřadu práce ČR byla opakovaná neschopnost opatřit si osobní doklady. Komunikační partneři nedokázali odpovědět, proč si například tři roky nebyli schopni vyřídit své osobní doklady a zajistit si alespoň dávku existenčního minima. *„Vyřadili mě z úřadu práce, neměla jsem doklady, vše jsem ztratila. Tady (v nízkoprahovém centru) mi pomohli vyřídit si doklady a dávky.*“ (Žaneta)

Překážkou pro vyřízení přechodné sociální ochrany byla i zkušenost práce v zahraničí: „*Mohl bych na podporu, ale to bych musel do Švédska pro zápočtové listy.*“ (Marek) Samostatnou kapitolou pak byly osoby cizí státní příslušnosti, které v ČR neměly nárok na žádné sociální dávky a podporu v nezaměstnanosti. „*Jako Polák tady nemám nárok na žádné dávky a nemám peníze na jízdenku do Polska.*“ (Jan) Nebo: „*Jsem Polák, nemůžu tu žádat o dávky. V Polsku jsem policejně hledaný. Doklady nemám a na ambasádu nemůžu. Dělal jsem tam podvody.*“ (Bedřich)

Další bariérou pro získání práce byl také samotný způsob života osob bez domova. Tyto osoby nemají často mobilní telefon, hodinky nebo kalendář. Jen obtížně se přizpůsobí dennímu režimu. Překážkou však jsou i další materiální problémy: „*Nedá se bez okoupaní a ze zimy jít do práce.*“ (Bohdana) Nebo: „*Zkuste chodit do práce, když chodíte jen v jedněch věcech. Chlapi můžou chodit celý den v montérkách, ale ženská ne.*“ (Apolena)

Zmiňován byl také problém pití alkoholu, který schopnost pracovat limituje: „*Nejde chodit do práce a spát venku. I ta partie venku vás svádí, napij se, napij se.*“ (Marie) Nebo:

„*Měl jsem dobrou práci, ale kvůli alkoholu jsem si to pokazil. Jenže, když je zima, tak se vínem nějak musíte zahřát a bez mobilu a hodinek nemáte pojem o čase. Oni takový lidi nepotřebují. Šéf mi řekl, teď Martine, pijete?*“ (Marek)

Z hlediska partnerského života těchto osob by nástup do práce znamenal také velký zásah do celodenního společného trávení času v páru, což je něco, na co jsou tito lidé velmi často zvyklí. „*Prvních pár dnů bude strašných, co když se napije, co když potká tamtoho? Mám strach, jsem i žárlivej.*“ (Marek)

5.5 Formy bydlení

Většina komunikačních partnerů pocházela z Ostravy a jejího širšího okolí, několik osob se však ocitlo v Ostravě zcela náhodně a k městu si stále nenašli žádný pozitivní vztah: „*Ostrava je nejhorší město, co jsem zažil. Koupila mi tu ale jedna paní lístek na vlak z Polska, jinak bych tu neskončil.*“ (Marek)

Jako jedna z příčin nemožnosti získat bydlení v bytě byla často uváděna, krom nedostatečných příjmů, nutnost platby kauce za byt: „*Všichni chtějí kauci. Dvacet tisíc dopředu.*“ (Marie) Objevil se však i případ, kdy měl komunikační partner byt, ale z důvodu špatných vztahů v rodině o něj neměl zájem: „*Zdědil jsem byt po babičce, ale nechci se tam vrátit.*“ (Marek)

Pro mnoho osob bylo běžné časté střídání forem bydlení a také životních fází, kdy bydleli v bytě a kdy přespávali na nejrůznějších místech: „*Předtím jsme bydleli u kamarádů, ve stanu i v maringotce, prostě všude možné. Jsem ráda, že si doma můžeme zatopit a tady se chodíme osprchovat a někdy i zahřát.*“ (Lenka) Nebo: „*Když jsem byl mladý, spal jsem pod stanem na haldě třičtvrtě roku.*“ (Lukáš) „*Na ulici jsem s přestávkama od 18 let. Bydlel jsem a zase nebydlel.*“ (Petr)

Rozšířenou formou bydlení bylo bydlení ve quotech. Tímto termínem označovali své bydlení i starší komunikační partneři, kteří doplnili, že jde o bydlení v opuštěných budovách. V některých případech jde o sdílené bydlení s dalšími osobami a ne úplně vhodnými vztahy: „*Žiju na squatu, tam nás bydlí víc. Spíš vedle nich žijeme, ještě nás okrádají, já jim vařila a uklízela...*“ (Pavla) V jiných případech šlo o samostatné bydlení: „*Spíme u kamaráda na posteli v malém pokoji, nic neplatíme, ale není tam žádná voda, ani záchod. Je to squat, ale žijeme tam sami. Předtím jsme byli pod mostem.*“ (Jan)

Místa přespávání se postupně mění, ale snaha si je nějakým způsobem co nejvíce zabýdlet zůstávala: „*Měli jsme tři čtyři místa postupně. Na každém místě jsme byli vždy dýl. Měli jsme tam postele, skříně. Přes den jsme nechtěli, ať nás tam někdo vidí, jen jsme tam přespávali. Pak jsme měli strach, ať to na nás nepadne, tak jsme šli pryč, bylo to staré.*“ (Apolena)

Pro někoho však představovalo bydlení na squatě bezpečnostní riziko a dával přednost bydlení v podchodu: „*Když vstaneme, to muselo být brzo, protože tam chodili chlapi do práce. Opravovali ten podchod. Rok jsme tam byli. Byly tam balíky skelné vaty. Nepršelo nefoukalo. Měl jsem tam párkrát policii, a pak mě chodili spíš hlídat. Martine, všechno v pohodě? Ze začátku to neměla ráda a teď se jí po tom stýská. Měli jsme tam i osobní věci schované. Na squatu a tam mám strach, tam jsou takový lidi a já o ni mám strach.*“ (Marek)

Zajímavý byl případ staršího páru, který bydlel přes deset let ve stejném domě, dům se vybydlel a majitel do něj neinvestoval. Nefungovala v něm teplá voda, ústřední topení, ani plyn, toaleta nesplachovala. Obyvatelé topili dřevem. Dle výpovědí měli v domě uvedenou adresu i lidé, kteří tam vůbec nebydleli a nikdy je obyvatelé neviděli. Přesto byli tito nájemníci spokojeni: „*Jsmo rádi, že nejsme v té zimě venku, že máme střechu nad hlavou. Majitel nás tam má jen, aby pobíral dávky, které máme na bydlení. Platíme za to 8000 Kč a podporu máme přes 6000 Kč na život oba. 11 bytů má jednu schránku a vybírá ji majitel. Dopisy si bere. Nechali jsme si poštu posílat raději na jinou adresu tady do charity. Kradou nám veškerou poštu, když nám dojde něco z úřadu.*“ (Lenka)

5.6 Využívání sociálních služeb

Využívání sociálních služeb, respektive jejich nevyužívání byla jedna z důležitých částí každého rozhovoru. Většina komunikačních partnerů totiž odmítala ubytování v pobytových sociálních službách z důvodu oddělení od jejich partnera nebo měla jiné důvody proč tyto služby nevyužít.

5.6.1 Odmítání rozdělení partnerů v sociálních službách

Partneři odmítali pobyt v noclehárnách z důvodu prostorového rozdělení. Dle jejich popisu šlo o zásadní psychologickou překážku pro využití služby: *„Co myslíte, vždycky jsme se rozloučili. Bylo to hrozný, člověk si říkal ... doma bysme si dali spolu kafe a večer byli spolu. Raději jsme tam nechodili, když jsme nemuseli. Když byla zima, tak jsme tam šli. Nedokážu si představit, že se rozdělíme na večer. Pro ženský toho taky moc není.“* (Marek) Právě rozdělení páru byla příčina toho, proč zejména ženy nevyužily ani v horším počasí možnost přespání v lepším prostředí, ovšem bez partnera: *„Partnerka má možnosti kam jít sama do tepla za někým, ale ona nechce.“* (Bedřich) Nebo: *„Kdybych dostala nabídku a on ne, tak to bych nemohla.“* (Marie)

Noclehárny tedy páry osob bez domova využívají skutečně spíše v těch největších zimních mrazech: *„Tam jsme zvlášť. Ze začátku mi to hrozně vadilo, že tam nejsem s ním, ale cítila jsem se tam bezpečně. Chodili jsme tam ale jen občas. Spali jsme po squatech, opuštěných domech. Na noclehárnu jsme šli jen, když byl mráz. Odrazovalo mě, že na noclehárně nemůžeme být spolu.“* (Apolena)

Momentem pro nutné využití noclehárny také může být situace, kdy někdo z páru zrovna chodí do práce a musí se kvalitněji vyspat a osprchovat: *„Nikdy nešla před mrazem do noclehárny nebo k mamce beze mě. Říkal jsem jí, běž někam do tepla a ona, ne já budu s tebou. Jen jednu dobu, když jsem chodil do práce, musel jsem být vyspaný a chodil jsem spát na noclehárnu. Viděli jsme se jen přes den a ona spala u mamky. Stála a čekala na mne každé ráno před noclehárnou nebo před prací.“* (Marek)

Řešením, o kterém mluvilo více komunikačních partnerů by byly sociální služby, zejména Azylové domy pro páry: *„Azyláky pro páry by nám dával smysl, tam bychom chtěli.“* (Bedřich) Jejich kapacita je však nedostatečná: *„Brzdí nás to, že nejsou služby pro páry.“* (Bohdana) Nebo: *„Teď se snažíme našetřit na ubytovnu. Slyšeli jsme o azyláku pro páry, ale to je plný, máme se ozvat po zimě, prý to jsou starší páry tam.“* (Marek)

Rozdělení partnerů zvlášť na azylový dům pro muže a azylový dům pro ženy a setkávání páru přes den všichni komunikační partneři odmítli: *„Vím, že jsou i azylové domy, kde*

páry můžou být i pohromadě, ale dostat se tam, to je těžké, je jich málo. Být někde v teple na azyláku a můj přítel bude mrznout někde venku? Abychom žili zvlášť, každý na jiném azyláku? Ne, to by nešlo, i když se přes den uvidíme, už to není ono.“ (Apolena)

5.6.2 Další důvody pro nevyužívání pobytových sociálních služeb

Další příčinou, proč komunikační partneři nevyužívali pobytové sociální služby, byla negativní zkušenost s hygienickým standardem dalších klientů: *„Ze začátku jsme chodili hodně na noclehárnu, ale chytli jsme tam něco, musel jsem vlastní holku oholit dohola a víte co to je? Mají tu sprchu, můžou si napsat šatník a oni ne. Tady když sedíme, tak jen bokem a pustíme si k sobě člověka, kterýho známe.*“ (Marek)

Problémem bylo také to, že složení klientů azylových domů a nocleháren je velmi rizikové a komunikační partneři pobyt v těchto službách nevnímali jako něco, co jim může pomoci: *„Na azylák nechci, jsou tam samí fetišáci a alkoholici, už jsem starší a už na to nemám.*“ (Pavla)

Chybějící doklady byly další příčinou pro využívání pobytových služeb: *„Přítel neměl doklady navíc, aby šel na azylák.*“ (Apolena) Nebo: *„Chceme být spolu. Jeho ale nevezmou do služeb, je Polák bez dokladů.*“ (Bohdana) Překážkou jsou také domácí mazlíčci a jejich zákaz pobytu v sociálních službách: *„Chtěli jsme jít dávno pryč, ale máme doma dva psy od štěněte a nikde by nás s nimi nevzali.*“ (Lenka)

V neposlední řadě byla jako překážka uveden i poplatek za noclehárnu ve výši 50 Kč za noc: *„Když byly mrazy, šli jsme, ale jinak stojí noclehárna 50 Kč a na to mi nemáme.*“ (Jan)

Většina komunikačních partnerů tak využívá především nízkoprahové denní centrum, kde rozhovory probíhaly. Za jeho služby jsou velmi vděční a některé osoby uvedly, že jejich život se kvalitativně díky službám centra zlepšil: *„Pět měsíců jsme nepili nic teplého, nic. Na podzim jsme se chodili koupat do řeky, až potom nám někdo řekl, abychom šli tady. To, co já nasbírám, máme na večeře a snídane a na oběd chodíme na polívku tady.*“ (Jan)

5.7 Vzájemná podpora partnerů

Partnerské vztahy byly komunikačními partnery vnímány jako velká výhoda pro život na ulici, a to v mnoha ohledech. Být v páru přinášelo všem více energie a partneři se dle výpovědí ve svém životě vzájemně motivovali ke změně způsobu života: *„Každého chlapa sem si k sobě vzala a pomohla mu, že třeba nebyl alkoholik, ale jeho nejde změnit,*

je moc divoký. V páru je to lehčí a líp se dostává nahoru. Můj bývalý přítel mi pomohl dostat se nahoru a já ho pak opustila, ale už jsem pracovala. Byl sice bezdomovec, ale chodil do práce a fakt mě z té ulice dostal. Já potřebuju vést.“ (Pavla) Nebo: *„Pomáhá mi to být s ní, mám snahu za něčím jít, motivuje mě to. Působíme na sebe pozitivně.“* (Petr)

Motivace ke změně je silná především v oblasti užívání návykových látek: *„Spíš jsme se motivovali, proč nepít.“* (Marie) Tento motivační prvek a jeho absence se projevil i u komunikačního partnera, který byl čerstvě po rozchodu: *„Práci si hledám sám, ale nemám tu motivaci bez ženské.“* (František)

Komplexně pak popisuje přínosy partnerského vztahu zejména tato výpověď: *„Když jsme ve dvou, tak zatím nám to vychází. Tak se nějak doplňujeme, kdo co sežene, teplý kafe atd. Musíme jít na pracák, na sociálku. Když jsme pili alkohol, nic nám nevycházelo. Když se jednomu nechce, druhý ho zatáhne za ruku. Když jsme se pohádali, začal jsem pít já nebo Andrea, když jsme přestali pít, všechno nám vycházelo. Kdybysme pili, tak jen sedíme na té zídce a říkáme, skoč pro víno, skoč pro víno a celý den je v tahu. Vyšel nám pracák, vyřízení občanky, brigáda na chmel. Drží mě nad vodou, bez ní bych byl ztracený. Teď mám hlavu úplně jinak, neměl bych vyřízený pracák, sociálku, jen bych ležel a myslel na víno.“* (Marek)

Žít v páru na ulici přináší zejména ženám silný pocit bezpečí: *„Ve dvou je to určitě na ulici lehčí. Chlapi to mají jednodušší, ženská se sama večer bojí.“* (Marie) Mnoho žen má totiž skutečně mnoho negativních zkušeností s ochranou svého bezpečí na ulici: *„Chlapi mi vlasy vyškubali, všechno...“* (Pavla) Přesto se dle výpovědí některé ženy, zejména ženy s duševními problémy uchylují spíše k samotářskému způsobu života: *„Ve dvou je život na ulici lepší pro někoho, protože se vám nic nestane. Mám kamarádku, co je sama a je spokojená a je v klidu. Žije v lesíku a nemá strach. Než se otravovat s nějakým chlapem, co nás bude týrat a zneužívat.“* (Eliška)

Nezanedbatelnou výhodou je také vzájemná materiální pomoc a doplňování se v různých dovednostech: *„On má důchod a platí tu místnost ve squatu i za mně. Nenechá mě hladovět nebo žíznit. Ta jeho na mě žárlí, ale nemůže nic na mne. My, když jsme spolu žili, tak on se o mne vždycky staral.“* (Eliška) Nebo: *„Umí vyžebrot peníze, to já neumím.“* (Bohdana) Společné hospodaření je tedy dle výpovědí velkou výhodou: *„Pomáháme si psychicky a finančně. Peněz je víc ve dvou. Přítel má ale problémy se zákonem ohledně alimentů, mám obavy, aby ho nezavřeli. Asi bych to nedala. Psychicky bych to nezvládla.“* (Apolena)

Zejména pro ženy, jejichž partneři mají delší zkušenost s životem bez domova je toto partnerství výhodné. Jedna z komunikačních partnerek například uvedla, že přítele znala už předtím, než skončila na ulici a nešla tam tedy sama. „*Naučil mě, jak se chovat na ulici, kam chodit na popelnice, jak shánět potraviny. On už je déle na té ulici o čtyři roky, on se tam už vyzná.*“ (Žaneta)

Starost o slabšího partnera však nemusí být dlouhodobě udržitelná a zejména mužům přinášela závazky, které nebyli schopni unést: „*Když jsem byl sám na ulici třeba rok a připojila se ke mně žena, bylo to složitější se o ni postarat. Byla to zodpovědnost. Pak jsme to skončili, že to nemá cenu.*“ (František) Ženy na ulici, které v partnerovi hledají pomoc a materiální přilepšení je přitom dost. Tyto ženy hledají spíše jen oporu, než životního partnera: „*Nemusí to být hned partner, ale parták. Hodně chlapů mi nabízelo, abych k nim šla bydlet, ale k cizím bych nešla. Jsou takové, které jdou za tím, který zrovna má.*“ (Marie)

Dalším přínosem je překonání pocitu osamění, kterým trpí osoby bez domova mnohem více: „*Nejsem osamělá, hrajeme karty, chodíme s pejskama na procházky. Jsme spíš uzavření a s nikým se moc nestýkáme.*“ (Lenka) Nebo: „*Hlavně, že jsme byli spolu. Jen chvilku jsem byla na ulici sama. Jsme spolu už přes rok.*“ (Marie)

Potřeba na někoho se upnout a mít v životě alespoň nějaký pevný bod je u těchto osob skutečně velmi silná: „*Ona je všechno, co mám, nic jiného nemám.*“ (Bedřich)

Komplexně pak pocity samoty shrnuje jedna z komunikačních partnerek například takto: „*Pořád mi to ještě nejde. Ta samota v tom bytě, nedává mi to smysl jít tam bez něj. Měla jsem čtyři psi a vařila jim. Důležitější je být s někým. Mě by to ani nebavilo vařit pro sebe. Být sama doma to by bylo pro mě na zbláznění. Můžu zkusit být sama a někoho si pak najít, ale ...Přítel mi pomáhá, cítím se bezpečněji. Finančně mi přispívá, člověk se zasměje, nejsem sama. Být sama, tak se asi ukoušu, pro mne je samota strašná. Než jsem byla na ulici, měla jsem psy, já nedokážu být sama. Člověk člověka čeká, to je ... Společnost, pobavit se. Je to jiné než být s kamarády a v partě.*“ (Žaneta)

Dalším z benefitů života v páru se může jevit v případě partnerského vztahu možnost sexu. Z výpovědí zejména žen na ulici je však patrné, že tyto potřeby jsou v důsledku životních podmínek spíše odsouvány: „*Není moc v těch podmínkách na to pomýšlení. Špatně se to realizuje.*“ (Marie) Nebo: „*Někdy spolu spíme, ale nebaví mě to, nemám na to myšlenky.*“ (Bohdana)

Ne všechno hodnocení partnerů však bylo pozitivní. Někteří partneři viděli na svém protějšku mnoho negativ: „*Leze mi strašně na nervy. Jsme moc stejní, někdy bych ho zabila.*“ (Marie) Přesto spolu tyto dvojice dlouhodobě žijí i za cenu vzájemné agrese:

„Uteču ke kamarádce, když už to nejde. Vrátila jsem se, i když mi ubližoval, ale nechtěla jsem, aby se upil k smrti. Když se opije, tak je agresivní. Nevím, proč je někdy takový zlý. Ty holky dvě předtím taky stáhl ke dnu, že začaly pít a vzali jim děti a přišly o byt. Lituju toho, že jsem s ním skončila, a nevím proč ho neumím opustit. Leze mi strašně na nervy. Jsme moc stejní, někdy bych ho zabila.“ (Bohdana)

5.8 Průběh trávení dne na ulici

Všichni komunikační partneři uvedli, že spolu tráví prakticky celý den: *„Celý den jsme spolu.“ (Marek) Nebo: „Jsme pořád spolu.“ (Bedřich)* Pojetí popisu dne se lišilo, někdy měl výzkumník pocit, že život na ulici je velmi dynamický až únavný, jindy působil popis velmi pasivním dojmem. Únavné bylo především shánění obživy, zejména žebrání, hlídání věcí před krádeží, nejistota a obcházení popelnic: *„Já taky něco sháním, jednou se daří a jednou se nedaří. Sháníme jídlo a peníze. Prosím lidi a chodím do popelnic.“ (Eliška)* Právě provádět obcházení popelnic bylo pro někoho z mužů před ženou ponižující a vždy se rozdělili: *„Chodit s ženou na popelnice, to je pro chlapa ostuda. S kámošem mi to nevadí, ale před ženou se hrabat v popelnicích, to jsem ponížený.“ (František)* V jiných případech byly páry sehrané a vzájemně se při vybírání popelnic doplňovaly: *„Říkám jí, ty se vůbec nehrabej v těch popelnicích, nech to na mne, jenže já jsem ztratil čich a chuť. Spadl jsem ze střechy a mám trvalý následky a ona mi řekne, tohle vyhod' a tohle je dobrý.“ (Marek)*

Únava a vyčerpání byly faktory, které byly často zmíněny: *„Randění na ulici. Každý den je jiný. Kdybych chodil do práce, tak je to stereotyp, přijdu domů, půjdu si lehnout a tak. Takhle my vůbec nevíme, co se bude dít večer. Je to strašně vyčerpávající, musíte všechno hlídat. Za ten rok a půl tady mě čtyřikrát okradli na ulici. Ten spánek není stoprocentní. Jezdíme tramvajkama. Na Svinově na nádraží, jen na chvíli jsme usli a už jsme přišli o doklady a věci.“ (Marek) Nebo: „Jsem unavená z toho života, už mě to nebaví být pořád venku, ve střehu, potřebuju svoje soukromí. Já jsem zvyklá jinak žít.“ (Pavla)*

Tyto popisy plné vyčerpávajícího prožívání dne byly doplněny popisy vcelku statického života: *„Jsem většinou na pokoji, občas jdu do města nebo sem do charity.“ (Eliška) Nebo: „Chodíme, pijeme, spíme na squatě.“ (Bedřich)* Životní rytmus byl popisován jako neustálá procházka: *„Ráno se couráme venku, koupíme si víno. Toho potkáme, toho potkáme. Je to takové zvláštní.“ (Žaneta) Nebo: „Ráno přijdeme tady. Jsme furt venku. Nic neděláme, nic extra, pozdravíme se, pokecáme.“ (Marie)*

5.9 Závislosti na návykových látkách

Všichni komunikační partneři s výjimkou jedné psychicky nemocné ženy uvedly, že požívají alkohol nebo jiné návykové látky ve větším množství. „*Jsmo abstinenti, občas berem perník a bez něj to na ulici nedáte.*“ (Pavla) Nebo: „*Nemusím pít, ale někdy je to těžké, když je zima. To je nejhorší, jídlo se vždycky nějak sežene, ale ta zima.*“ (Bohdana) Právě jako nutnost k přežití života na ulici bylo vždy popisováno užívání těchto látek i v dalších výpovědích: „*Občas se napijeme, jinak to psychicky nemůžete zvládnout, je to hodně náročné.*“ (Apolena) Účinek však byl mnohdy zpochybňován: „*Sem tam si vypiju, ale nějak to nepomáhá a nic jinýho neberu.*“ (František)

Fáze větší závislosti na návykových látkách byla páry popisována jako fáze prázdného života na ulici, ve které se jejich potřeby značně omezily: „*Když vypijete čtyři litry za den, tak to není v pohodě, hlavně u těch ženských. První věta byla ráno, pojd', musíme sehnat třicet korun na víno.*“ (Marek)

Všichni komunikační partneři přitom uvedli, že život v páru na ulici jim v ohledu zbavování se závislosti na návykových látkách pomáhá a jeden druhého v tomto ohledu spíše podporuje než stahuje, jak bude uvedeno dále. V rámci konzumace drog došlo také k seznámení několika komunikačních partnerů: „*Poznali jsme se tak, že jsem prodával drogy a poznal jsem ji při tom. Oba jsme čisti, teď spíme u její dcery a chceme si najít bydlení. Chtěl jsem ji dostat ze squatu a to se mi povedlo. Chceme si najít bydlení.*“ (Petr)

5.10 Další vztahy

5.10.1 Vztahy s dětmi

Většina komunikačních partnerů měla, jak již bylo uvedeno, s dlouhodobými vztahy a měla také své děti: „*Mám tam ještě nemocného syna v ústavu a druhý syn je v Americe. Děti mám s jedním chlapem, v bytě jsme žili.*“ (Eliška) Výjimkou nebylo ani mít více dětí z více manželství: „*Mám v Polsku čtyři kluky se dvěma partnerkama.*“ (Bedřich) Některé děti však neměly úplně vyjasněnou identitu obou rodičů: „*Syna mám s ... no to byl úlet (smích). V německu na diskotéce...*“ (Bohdana) Jen dvě komunikační partnerky neměly žádné děti, což vnímali vzhledem ke své životní situaci jako přínos: „*Děti bych nechtěla. Mám dělat sama se sebou. Raději mít psy.*“ (Marie)

Kontakt rodičů s dětmi byl velmi různorodý. Někdy hrály dospělé děti důležitou roli při nárazové pomoci a zajištění bezpečného místa přespávání: „*Mám čtyři děti a čtyři*

vnuky, v kontaktu s nimi jsem. Teď mi pomáhá nejmladší dcera, pak jí to vrátím, ty peníze, občas se u ní i koupeme, tady se nekoupu, to nedám, tu špínu.“ (Pavla)

Jindy je kontakt zejména s menšími dětmi velmi omezený a odehrává se spíše v rámci telefonátů a videohovorů: *„Mám syna, 9 let a měla byt. Dala jsem ho mámě do Německa a dala ho mámě na dočasnou péči. Šla jsem na tři měsíce do cirkusu. Se synem jsme v kontaktu přes Messenger, ale do Česka se nechce vracet. Přítel matky mne tam nechce. O syna se postará, ale mne tam nechce.*“ (Bohdana) Nebo: *„Tři děti jsem vychovala doma a dvě šly hned do děčáku. V kontaktu s dětma jsem, ale přes telefon. Oni mají svůj život.*“ (Apolena)

Omezené kontakty jsou časté také v případě otců, kteří většinou na své děti neplatí ani žádné alimony: *„Mám jedno dítě, v kontaktu nejsme. Alimony neplatím, mám tam dluh.*“ (Petr) Muži, kteří nejsou uvedeni v rodném listu dětí, to vnímají jako velké pozitivum: *„Mám s ním dvě děti a jsem s nimi v kontaktu. My si jen telefonujeme, ani nevím, jak pořádně vypadají, ale manželé si to nepřejí. Já to dovedu pochopit.*“ (Lenka)

5.10.2 Vztahy s dalšími rodinnými příslušníky

Vztahy s dalšími rodinnými příslušníky jsou často poznamenány omezenými kontakty nebo špatnými vztahy: *„Zamrzelo mě, že potkávám rodinu, ví, že jsem na ulici a tváří se, že mě nevidí.*“ (IŽ) Nebo: *„Brácha i rodiče mi umřeli, tetu už jsem nenašla. Z tátovi strany už tu tady taky nikdo není, odstěhovali se. Strýce od mamky taky nemůžu najít. Sestřenice mám, ale my se nestýkáme, 25 let už. Zůstala jsem na tom světě sama.*“ (Žaneta)

I v případě zachování některých rodinných vazeb však nemusí jít o velký přínos. Mnoho komunikačních partnerů pocházelo ze sociálně slabších rodin a ani jejich sourozenci a blízcí nejsou příliš zabezpečeni: *„Brácha bydlí dole v domě. Občas přijde, někdy ne.*“ (Lukáš)

Nárazově však v některých případech lze využívat přespávání u nejbližších příbuzných: *„Teď jsem týden s přítelem u mamky, když je zima. Je to jen na noc v malé místnosti. V podchodě jinak spíme.*“ (Marie) Přestože však některé osoby bez domova mají relativně zajištěné příbuzné a pomoc by mohli využít, nechtějí je obtěžovat: *„Pár lidí ještě mimo komunitu znám, pokecáme, ale nechci obtěžovat.*“ (Apolena)

Důvodem pro omezený styk s rodinou však může být i stud ze své životní situace: *„S rodinou jsem se neviděl devět let. Odstěhoval jsem se do Polska a pak do Švédska na čtyři roky. Mám syna. Po klukovi se mi stýská, ale musím na to zapomenout, nemůžu tu ženskou už vidět. Nechal jsem ji autu, dům. Nikdo neví, že jsem na ulici. Když jsem to řekl*

bývalé, tak se smála, nevěřila mi. Nebudu ze sebe dělat chudáčka. Já domů nemůžu přijet takhle.“ (Marek)

5.10.3 Vztahy v komunitě osob bez domova

Další vzájemné vztahy osob bez domova byly hodnoceny komunikačními partnery rozporuplně. Část komunikačních partnerů se mezi ostatními osobami bez domova cítila ohrožena: *„Máme partu, co jsme zvyklí. Jsou lidi, co vám pomůžou a lidi, co vás oberou ještě. Vezmou vám i boty.*“ (Marie) Zmiňována byla vzájemná nízká důvěra a absence svěřit se o intimních problémech: *„Už mě to nebaví ti lidi tady na ulici. Já se někomu svěřím, něco mě trápí a během půl hodiny se to doví celá Ostrava.* (František) Nebo: *„Mám tu pár kámošek a kluků. Pokecáme, a to je všechno. Nějaká pomoc to ne, nevěřím nikomu a ničemu. Nejsou na ulici lidi, kterým se dá věřit, jen na pokec.*“ (Eliška)

Mnoho vztahů je jen velmi povrchních a spíše náhodných: *„S některýma lidma se vyhýbám, některé pozdravím, ale s nikým si nepomáháme.*“ (Petr) Někdy byly tyto vztahy vnímány silně apaticky: *„Čím víc poznávám ty bezdomovce, tím víc se mi to protiví.*“ (Jan) Některé životní okolnosti a omezené materiální možnosti pak tyto osoby nutí ke společnému sdílení prostoru s někým, s kým se ani nesnesou: *„Žiju s bývalým partnerem a jeho současnou přítelkyní na squatu, a to není dobré, my se i popraly. On má dobré srdce.*“ (Eliška)

V jiných případech byly vzájemné vztahy osob bez domova popisovány jako pohodové, zejména u osob, které s někým sdílely squat a byly pravděpodobně také jinak osobnostně nastaveni: *„Spíme na squatu v Porubě s dvěma kamarády. Společně tam hospodaříme, dělíme se, peřiny, trička, když jsou peníze. Žebrot mi nejde. Jemu jo. Chlap na mě žárlí na tom squatu, ale ti dva ostatní jsou v pohodě, nic nezkouší. Našla jsem si v kebabu práci a on žárlil, nepustil mě tam.*“ (Žaneta) Nebo: *„Na squatě je nás tam víc. Mám na ulici spoustu kamarádů a kamarádek, jeden má jídlo, jeden hadry.*“ (Bedřich)

Tyto osoby pak mnohem více vyhledávají i další sociální kontakty v bezdomovecké komunitě, což ovšem může vést i k nadužívání návykových látek *„Vždycky se k někomu připojíme. Sedneme si. Ale nechci, aby přítel hodně pil, už to přeháněl.*“ (Bohdana)

Vztahy těchto osob však nebývají dlouhodobé často vlivem vyšší migrace a kriminality: *„Pár známých z ulice měli průsery, furt průsery a nějak se ztratili. Bylo nás tak pět, taková parta. Pomáhali jsme si na cigára a tak. Měli jsme takový rodinný rozpočet. Žádné hádky a tak. Někdo se strání, ale já jsem raději mezi lidma. Nikdy nevíte, co se může stát.*“ (Apolena)

5.11 Plány do budoucna

Komunikační partneři byli tázáni na jejich plány do budoucna a také na pevnost a perspektivu jejich vztahu. Většina komunikačních partnerů uvedla, že jejich současný partnerský vztah nevnímá jako něco přechodného. Budoucnost bez svého partnera si dokázali představit jen obtížně: „*Budoucnost bez ní, to by byla konečná, nezvládl bych to. Sám chodíte od ničeho k ničemu, nemáte žádnou inspiraci co podniknout.*“ (Marek)

Životní plány a cíle však byly velmi prosté, jít spolu do práce a bydlet v bytě nebo na ubytovně: „*Mě by stačila jen střecha nad hlavou, klid a mír. Chci byt.*“ (Marie) Nebo: „*Chceme spolu jít na ubytovnu a do práce. Doklady nejsou problém, to mi řekli.*“ (Bedřich)

Jindy výzkumník tušil, že životní plány komunikačních partnerů nebude úplně jednoduché realizovat: „*Plán, ubytovna, práce a mít zpátky syna. Chci být se synem, ale ... bude to těžké.*“ (Bohdana) Budoucnost jednoho z partnerů byla někdy závislá na budoucnosti toho druhého a vzájemně si k cílům měli pomoci: „*Musím si udělat v Polsku doklady a ona mi s tím pomůže, až si vyřídí dávky. Pak půjdu do práce. V Polsku nikoho neznám a tady znám už víc lidí. V Polsku nedostanu žádné dávky, protože jsem tam posledních 5 let nebyl ani pojištěný. Doklady si musím vyřídít v místě narození, můžu i jinde, ale je to složitější s rodným listem. Najdu si pak tady v Česku nějakou práci v pracovní agentuře, ale bude to horší, když mám zdravotní omezení. Můžu ale dělat třeba nočního hlídače. Bydlet bychom chtěli na ubytovně. Možná nakonec skončí v ústavu a budu sám.*“ (Jan)

Často bylo uvedeno, že životní plány nejsou nijak velké: „*Plány do budoucna nemám. Chci si koupit rybářský lístek, pokud bych měl peníze.*“ (Lukáš) Nebo: „*Já si nedělám velké plány do budoucna, já jsem ráda že dýchám, ale s manželem to už spolu doklopeme.*“ (Lenka) Tyto postoje byly způsobeny častými životními zklamáními: „*Já nechci nic plánovat. Bývalý přítel pořád něco plánoval a já k tomu získala určitou zášť. Už nechci nic plánovat. Plány nesnáším. Buď a nebo. Buď se rozejdeme, nebo zůstaneme spolu. Navrhovala jsem, že sociálky přispívají na byty pro páry a jsou i nějaké azyláky pro páry. Já už bych se posunula do bytu nebo do práce s ubytováním. To mi sociální pracovnice nabídla.*“ (Žaneta)

6 Výsledky výzkumu

Zkoumaná data a tematické celky byly podrobeny axiálnímu kódování, které je schematicky uvedeno v příloze. Samotnému jevu být v páru na ulici předchází příčinné

podmínky, tedy příčiny ztráty bydlení. Být v páru na ulici probíhá za kontextu průběhu trávení dne na ulici, využívání sociálních služeb a využívání různých forem bydlení. Intervenující podmínky tohoto jevu jsou závislosti na návykových látkách, další vztahy, práce a způsob obživy. Později dochází ke strategii jednání a interakce, tedy vzájemné podpoře partnerů. Následkem je pak vyhlížená změna životní situace partnerů.

Výzkumné otázky jsou pak zodpovězeny následovně:

Jak navázané partnerské vztahy formují životní situaci osob bez domova? Životní situace osob bez domova ovlivňují navázané partnerské vztahy zcela zásadním způsobem. Dokonce i v situacích, kdy se životní situace jednoho z partnerů může momentálně zlepšit a například žena může využít bezpečného a relativně pohodlného zázemí sociální služby noclehárna, odmítne to a upřednostní setrvání s partnerem.

Jaká je charakteristika partnerských vztahů v kontextu života bez domova? Partnerské vztahy osob bez domova jsou charakteristické zejména tím, že s partnerem tráví naprostou většinu dne. Tímto jevem dochází ke zvýšení vzájemné závislosti partnerů. Většina komunikačních partnerů uvedla, že pro ně partner představuje to nejcennější v životě. Tyto partnerské vztahy, přestože oba partneři pobírají většinou pouze existenční minimum, jsou charakteristické snahou společně hospodařit a vytvářet si alespoň nějaký domov se zařízením většinou v prostředí vybydlených domů.

Jak vnímají osoby bez domova život na ulici s partnerem? Život na ulici v páru byl vnímán komunikačními partnery jako jednoznačný přínos v mnoha aspektech, ať už v zajišťování ekonomických zdrojů a bezpečí nebo, a to především ve schopnosti se vzájemně motivovat k životní změně a zmírnění pocitu sociální izolace.

Jak vnímají osoby bez domova nabídku služeb pro páry? Nabídka pobytových služeb a zejména těch sociálních je vnímána páry osob na ulici jako nedostačující. Kritizována byla nedostatečná kapacita azylových domů pro páry, nevhodné stavební řešení a režim nocleháren, ve kterých nejsou pro páry prostory pro vhodné trávení společného času. Chváleny byly spíše paradoxně páry prostory provizorního zimního centra přímo v budově nízkoprahového denního centra pro osoby bez domova. Nedostatečné jsou kapacity sociálního bydlení, které většinou počítá ve svém nastavení s využitím předchozích stupňů bydlení, tedy noclehárnami a azylovými domy. Pozitivně byla hodnocena páry samotná služba nízkoprahového denního centra.

Jak se jeví partnerům žijícím bez domova perspektiva jejich vztahu? Výzkumu se účastnily především osoby žijící v delším partnerském vztahu, tedy více než jeden rok trvajícím, což ovlivnilo také jejich výpovědi týkající se perspektivy jejich vztahu. Většina komunikačních partnerů plánuje společnou budoucnost se svým partnerem a má nějaký

společný plán, jak zlepšit svou životní situaci společně. Jedinou výjimkou byla žena, která uvedla, že pro ni partner představuje spíše momentální zlepšení její životní situace, ale dlouhodobě pro ni představuje spíše zátěž, a to jak v závislosti na návykových látkách, tak pro dosažení kvalitnějšího bydlení. Na druhé straně tato žena uvedla, že se od partnera nedokáže odpoutat.

Závěr a doporučení pro praxi

Cílem práce bylo zjistit, jak přispívají, nebo naopak nepřispívají navázané partnerské vztahy ke zlepšení životní situace osob bez domova. Na základě konceptualizace tématu a provedeného výzkumu jsem došel k těmto závěrům. Navázané partnerské vztahy představují pro většinu osob bez domova, které se účastnily tohoto výzkumu důležitou část jejich života. Tyto osoby nemají příliš mnoho možností, jak navázat partnerský vztah mimo komunitu osob bez domova, z důvodu omezených, a ne příliš stabilních jiných vztahů se svým okolím, například rodinou.

Život na ulici s partnerem těmto lidem přináší mnoho výhod. V páru se mohou lidé podělit o ekonomické zdroje a mohou se doplňovat v různých dovednostech, které jim usnadňují život na ulici, například oslovování lidí na ulici o peníze a vybírání popelnic. Podstatný je zejména pro ženy prvek ochrany a bezpečí, které jim partner na ulici zajišťuje. V tomto ohledu je důležitá možnost střídat se během spánku v ochraně vlastního majetku na veřejných místech, například na nádraží. Okrádání je totiž velmi častý problém osob bez domova.

Všechny tyto přínosy mohou samozřejmě pocítit i osoby bez domova, které tráví většinu dne s nějakým kamarádem, nebo „*partákem*“, vytrácí se zde však možnost intimního sdílení, která je charakteristická pro partnerské vztahy. Vztahy mezi osobami bez domova nejsou často ideální. Většina komunikačních partnerů je charakterizovala spíše jako možnost občasné konverzace, drobné ekonomické výpomoci, ale také značné nedůvěry. Vztahy s dalšími rodinnými příslušníky jsou velmi často omezené, nebo zpřetrhané. Osoby bez domova je odmítají znovu obnovovat, a to i přesto, že mohou představovat poměrně rychlý návrat do „*běžného života*“. Navázané partnerské vztahy tak představují velice silné pouto v jinak omezeném sociálním světě těchto osob.

Nabízené sociální služby jsou osobami bez domova, které se účastnily výzkumu, převážně odmítány. Využívána byla pravidelně pouze služba nízkoprahového denního centra, kde výzkum probíhal. Výjimečně byla při silnějších mrazech, nebo při nutnosti dobře se vyspat před nástupem do práce, sociální služba noclehárna. Azylové domy nebyly vyhledávány především z toho důvodu, že je jich jen minimum určených pro páry. Právě to byl také hlavní důvod, proč nebyly vyhledávány služby nocleháren. Pro komunikační partnery představoval faktor rozdělení páru do mužské a ženské části noclehárny zásadní problém. Je potřeba si uvědomit, že partneři dle výpovědí tráví naprostou většinu dne spolu. Objevovaly se samozřejmě i další důvody proč službu nevyužít, jako například poplatek 50 Kč za využití služby, nechut' zůstat pod jednou střechou s různě narušenými osobami, nebo obavy z hygienického standartu dalších

ubytovaných, žádný z těchto důvodů však nerezonoval tak silně, jako právě obava z rozdělení páru. Dokonce i při silných mrazech odmítaly ženy ubytování v noclehárně s představou toho, že by jejich partner měl zůstat někde jinde.

Navázané partnerské vztahy tedy hrají klíčovou roli v tom, proč celá řada osob bez domova, které žijí ve stavu zjevného bezdomovectví nevyužívá pravidelně nabízené pobytové sociální služby. Tento jev přispívá k tomu, že ubytovací sociální služby odmítá přes polovinu osob žijících na ulici (Nešporová a kol., 2019). Pro páry je totiž určena jen velmi omezená kapacita azylových domů, ještě omezenější nabídka je pak u služeb nocleháren. Sociální pracovníci by měli navíc řešit problémy osob bez domova i v kontextu genderových otázek a partnerských vztahů a tyto vztahy vnímat jako zdroj.

Možným řešením je prostor nocleháren upravit více do podoby prostor, jaké jsou využívány v zimním centru, tedy otevřených prostor s co největším sdílením prostoru mužů a žen. Právě zimní centrum bylo komunikačními partnery mnohem více využíváno. Bohužel je však zimní centrum otevíráno za podpory místního magistrátu pouze v době, kdy panují venku v noci silnější mrazy. Počet míst pro páry by měl být v azylových domech navýšen a nabízí se také otázka, zda není právě pro páry vhodnější také koncept sociálního bydlení housing first. Páry tak mohou přeskočit několik mezistupňů bydlení a služeb, které jim s dosavadní kapacitou brání společnému životu. Páry, zejména s délkou vztahu přes jeden rok, jsou svým nastavením pro tento koncept velmi vhodné. Jedná se o páry stabilní, ve kterých se snaží oba partneři motivovat toho druhého k aktivitě, abstinenci a řadě dalších pozitivních jevů. Perspektiva těchto vztahů je tedy velmi dobrá.

Z pohledu sociální práce je důležité také sdělit, že mezi komunikačními partnery se objevily páry, ve kterých nebyl jeden z partnerů úplně spokojený, docházelo zde k domácímu násilí a jistému prvku závislosti na osobě druhého partnera. Přesto se jednalo o páry, které spolu byly již delší dobu a jeden z partnerů se nedokázal od druhého odpoutat. Právě to je moment, kdy by měl sociální pracovník aplikovat některé prvky partnerského poradenství. Nelze totiž spoléhat, že se jedná o nestabilní vztah, který se rozpadne. Tento vztah může trvat řadu let a životní situace jednoho z partnerů se nemůže nikdy zlepšit, pokud nebude při intervenci brán zřetel také na jeho partnera.

Bibliografie

- ASOCIACE MANŽELSKÝCH A RODINNÝCH PORADČŮ ČR. *Standardy poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy*. Získáno 1. ledna 2023 z http://amrp.cz/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=48&Itemid=58
- ASOCIACE POSKYTOVATELŮ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB. *Etický kodex sociálního pracovníka České republiky*. 2011. [online]. Tábor: APSS ČR [cit. 2023-01-01]. Dostupné z: http://www.apsscr.cz/ckfinder/userfiles/files/Etick%C3%BD%20kodex_Profesn%C3%AD%20svaz_verII.pdf
- BARTÁK, Jan. *Lidé a změny*. Praha: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-184-0.
- BRUNTÁLOVÁ, Marie. *Bezdomovectví v Praze se zaměřením na sociální svět lidí bez domova*. Praha: Fakulta sociálních věd UK, 2001.
- CRABB, Larry. *Manželství je vztah*. Praha: Návrat domů, 1994. ISBN 80-85495-31-7.
- DRYDEN, W. *Stručný přehled poradenství*. Praha: Portál. 2008.
- FOJTÍKOVÁ, Pavlína. *Význam psů v životě bezdomovců*. 2009. Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta, Katedra křesťanské sociální práce.
- FROMM, Erich. (1999). *Umění milovat*. Praha: Český klub, nakladatelství Josefa Šimona
- GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Velký psychologický slovník*. Ilustroval Karel NEPRAŠ. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-686-5.
- HENDL, J. 2005. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- HENDL, J. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum, 1999, 278 s. ISBN 80-246-0030-7.
- HRADECKÝ, Ilja. *Definice a typologie bezdomovství*. Praha: Naděje, 2007. ISBN 978-80-86451-13-8.
- HRADEČTÍ, V. a I. *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 1996. ISBN 80-902292-0-4.
- Charitní dům sv. Benedikta Labre - nízkoprahové denní centrum. 2023. [online] Získáno: 1. 1. 2023. Dostupné z: <https://ostrava.charita.cz/komu-pomahame/lide-bez-domova/nizko-prahove-denni-centrum-labre/>
- JANEBOVÁ, Radka. *Sociální problémy z aspektu gender*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. ISBN 80-7041-512-6.
- KAWAMICHI H a kol. 2016. *Being in a Romantic Relationship Is Associated with Reduced Gray Matter Density in Striatum and Increased Subjective Happiness*. *Frontiers in Psychology* 7(7):1763

- KOUKOLÍK, František a Jana DRTILOVÁ. *Život s deprivanty*. Praha: Galén, c2001. Makropulos. ISBN 80-7262-088-6.
- KRATOCHVÍL, Stanislav. *Manželská a párová terapie*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-646-9.
- Listina základních práv a svobod. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2>
- MAREK, Jakub, Aleš STRNAD a Lucie HOTOVCOVÁ. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0090-1.
- MASLOW, A. H. (1943). *A Theory of Human Motivation*. *Psychological Review*, Vol. 50(4), 370-396.
- Metodika vztahového poradenství. [online] Získáno 1. ledna 2023 z: <http://metodikavp.webnode.cz/>
- MPSV, *Doplatek na bydlení*. [online] Získáno: 1. 1. 2023. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/doplatek-nableni>
- MPSV, *Mimořádná okamžitá pomoc*. [online] Získáno: 1. 1. 2023. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/mimoradna-okamzita-pomoc#:~:text=Mimo%C5%99%C3%A1dn%C3%A1%20okam%C5%BEit%C3%A1%20pomoc%20m%C5%AF%C5%BEe%20b%C3%BDt%20poskytnuta%20osob%C4%9B%2C%20kter%C3%A1,a%20v%20p%C5%99%C3%ADpad%C4%9B%20nezbytn%C3%A9%20pot%C5%99eby%20s%20%C3%BAhradou%20noclehu>
- MPSV, *Podpora při rekvalifikaci*. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/rekvalifikace>
- MPSV, *Podpora v nezaměstnanosti*. [online] Získáno: 1. 1. 2023. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/zadost-o-podporu-v-nezamestnanosti>
- MPSV, *Pomoc v hmotné nouzi*. [online] Získáno: 1. 1. 2023. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/pomoc-v-hmotne-nouzi>
- MPSV, *Příspěvek na živobytí*. [online] Získáno: 1. 1. 2023. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/prispevek-na-zivobyti>
- MPSV, *Sociální bydlení* [online] Získáno: 1. 1. 2023. Dostupné z: <http://socialnibydeni.mpsv.cz/cs/>
- MPSV, *Zprávy o vyloučení z bydlení 2021- Bydlení jako problém*, [online] Získáno: 1. 1. 2023. Dostupné z: <http://socialnibydeni.mpsv.cz/cs/novinky/401-vysla-nova-zprava-o-vyloucení-z-bydlení-2021>
- NAVRÁTIL, Pavel. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, c2001. ISBN 80-903070-0-0.

- NAVRÁTILOVÁ, Jitka. *Azylové domy pro matky s dětmi*. In Matoušek, O. a kol. Encyklopedie sociální práce. první vydání. Praha: Portál, 2013. s. 428 - 430. Sociální práce (1). ISBN 978-80-262-0366-7.
- NEŠPOROVÁ, Olga, Petr HOLPUCH, Kristýna JANUROVÁ a Věra KUCHAROVÁ. *Sčítání osob bez domova v České republice 2019: kategorie bez střechy a vybrané kategorie bez bytu podle typologie ETHOS*. Praha: VÚPSV, 2019. ISBN 978-80-7416-351-7.
- NOVÁKOVÁ, Zuzana: *Poslání azylových domů pro matky s dětmi v rámci integrace*. 2013. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3.
- PLEACE, N., *The Regulation and Quality of Homelessness Services*. Brussels: European Observatory on Homelessness. 2019. Dostupné z: https://www.feantsaresearch.org/public/user/Observatory/2020/comparative_studies/Feantsa-Studies_09_v03.pdf
- PLZÁK, Miloslav. (2010). *Klíč k výběru partnera pro manželství*. Praha: Motto
- PROCES, ACCENDO. *Studie o stavu bezdomovectví v Ostravě*. 2012. [online] Získáno 1. 1. 2023. Dostupné z: https://www.ostrava.cz/cs/urad/magistrat/odbory-magistratu/odbor-socialnich-veci-a-zdravotnictvi/oddeleni-socialnich-sluzeb/aktualni-informace/c-users-zivcakzd-desktop-komplexna-socialna-prace-bezdomovstva-studie-proces-studie_o_stavu_bezdomovectvi_v_ostrave_final.pdf
- PRŮDKOVÁ T., NOVOTNÝ P. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-100-0.
- RADIMSKÁ, Radka. 2003. *Individuum a rodina: teorie soukromého života podle Françoise de Singlyho*. Sociologický časopis / Czech Sociological Review, č. 5, s. 675, 678. ISSN 667-686
- RAVENHILL, Megan. 2008. *Culture of Homelessness*. Aldershot: Ashgate.
- SCHNEIDEROVÁ, Anna. *Základy poradenství: učební text pro distanční studium*. Vyd. 2. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008. ISBN 978-80-7368-523-2.
- SINGLY, François de. 1999. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-249-1.
- STEINER, J. *Ekonomie sociálního vyloučení*. In: Jakoubek, M., Hirt, T. (eds.) Romové: Kulturologické etudy. Plzeň: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2004.
- STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovice: Albert.

- ŠAFAŘÍKOVÁ, M. (1994). *Lidé bez domova / Homeless People*. Sociologický Časopis / Czech Sociological Review, 30(3), 373–380. <http://www.jstor.org/stable/41130972>
- ŠMOLKA, Petr a Jan MACH. *Manželská a rodinná trápení*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-448-9.
- TOMEŠ, Igor. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-680-3.
- VÁGNEROVÁ, Marie, Jakub MAREK a Ladislav CSÉMY. *Bezdomovectví ve středním věku: příčiny, souvislosti a perspektivy*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-4054-9.
- VÁGNEROVÁ, Marie, Ladislav CSÉMY a Jakub MAREK. *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2209-5.
- Velký sociologický slovník I., II. Praha, Karolinum 1996 ISBN 8071843105 ISBN 8071843113 (soubor)
- WITZEL, A. 2000 *The problém centered interview Forum: Qualitative Social Research* 1.
- Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>
- Zákon č. 110/2006 Sb., o existenčním a životním minimu. Dostupné z: 110/2006 Sb. Zákon o životním a existenčním minimu (zakonyprolidi.cz)
- Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-111>
- Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1995-117>
- Zákoně č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-40>

Seznam tabulek a grafů

Graf 1: Gender dospělých osob bez domova vybraných kategorií podle místa přespávání (v %)	34
Graf 2: Podíly mužů a žen v jednotlivých typech místa přespávání (v %).....	35
Graf 3: Partnerský vztah osob bez domova podle pohlaví (v %)	35
Tabulka 1: Charakteristika komunikačních partnerů výzkumu	42

Seznam příloh

Příloha 1: Ukázka otevřeného kódování (text)	71
Příloha 2: Ukázka kategorizace pojmů (tabulka).....	71
Příloha 3: Použité kódy při analýze rozhovorů (seznam)	71
Příloha 4: Axiální kódování (text)	73
Příloha 5: Popis postupu rešerše zdrojů.....	73

Přílohy

Příloha 1: Ukázka otevřeného kódování (text)

T: *Můžete mi o sobě něco říct?*

R: *Na ulici jsem třetí rok.*

Délka života na ulici

S rodinou jsem se neviděl 9 let. Já nevím, co dělají, nebo jestli ještě vůbec existují. Vůbec o nich nevím nic. Odstěhoval jsem se do Polska a pak do Švédska na 4 roky, kde jsem pracoval.

Kontakt s rodinou

Šéf mě vyplatil a v Krakově na hlavním nádraží mě o všechno okradli. Přišel jsem o občanku, o doklady, všechny peníze. Tam jsem začal žít na ulici a skončil jsem v Ostravě, kde jsem potkal tohodle človíčka.

Okradení

Zadívali jsme se na sebe a jsme spolu rok a půl. Hned jsme se do sebe zakoukali. Poznali jsme se před Kauflandem ...

Způsob seznámení

... kde se tak scházíme a pomáháme si, ten má pití, ten má jídlo.

Vztahy s dalšími osobami bez domova

Příloha 2: Ukázka kategorizace pojmů (tabulka)

Kategorie	Subkategorie	Dimenze
Problémy v minulých vztazích	domácí násilí	četnost
	závislost na návykových látkách	míra
	nevěra	četnost, délka
Způsob rozchodu	útěk	vzteky
	úmrtí	smutek
	nástup výkonu trestu	věrnost
	omrzení	doba

Příloha 3: Použité kódy při analýze rozhovorů (seznam)

Příčina ztráty bydlení

1. Zdravotní problémy
2. Ztráta zaměstnání
3. Okradení

4. Ztráta rodiny

Být v páru na ulici

1. Riziko samoty
2. Kritika opačného pohlaví na ulici
3. Potřeba péče o druhého
4. Způsob seznámení

Předchozí partnerské vztahy

1. Charakteristika minulých domácností
2. Problémy v minulých vztazích
3. Způsob rozchodu

Práce a způsob obživy

1. Pobírání dávek
2. Dluhy a exekuce
3. Zkušenost se zaměstnáním
4. Přivýdělek

Formy bydlení

1. Vztah k regionu
2. Squat
3. Ulice
4. Nevyhovující byt

Využívání sociálních služeb

1. Využívání pobytových služeb
2. Využívání jiných služeb
3. Ideální služba

Vzájemná podpora partnerů

1. Motivace partnerů
2. Sdílení emocí
3. Materiální a finanční pomoc
4. Ochrana
5. Stahování k užívání návykových látek
6. Sexuální intimita

Průběh trávení dne na ulici

1. Denní aktivity
2. Emoce z prožitého dne

Závislosti na návykových látkách

1. Druhy závislostí
2. Zkušenost s odvykáním

Další vztahy

1. Vztahy s dětmi
2. Vztahy s dalšími členy rodiny
3. Vztahy s dalšími osobami bez domova

Plány do budoucna

1. Perspektiva vztahu
2. Vyhlížená změna životní situace

Příloha 4: Axiální kódování (text)

Příčinná podmínka → jev → kontext → intervenující podmínky → strategie jednání a interakce → následky

Příčinné podmínky

Příčina ztráty bydlení

Jev

Být v páru na ulici

Kontext

Průběh trávení dne na ulici
Využívání sociálních služeb
Formy bydlení

Intervenující podmínky

Závislosti na návykových látkách
Další vztahy
Práce a způsob obživy

Strategie jednání a interakce

Vzájemná podpora partnerů

Následky

Vyhlížená změna životní situace

Příloha 5: Popis postupu rešerše zdrojů

Rešerše zdrojů byla realizována na základě využití literárního přehledu. Prohledávány byly především databáze Google Scholar, články v časopisu Sociální práce a také dostupné zdroje knihovny Univerzity Palackého v Olomouci, tedy Elektronické informační zdroje (EIZ) a také Katalogy Knihovny UP. Zadávána byla hesla: bez domova, bezdomovectví, bytová tíseň, vztahy a partnerské vztahy. Duplicitní zdroje byly selektovány a dalším zkoumáním došlo k selekci vybraných zdrojů.

Zkoumání uvedených zdrojů prokázalo, že pozornost je věnována spíše obecně tématu bezdomovectví, nabízeným službám, bytové politice a časovému schématu dne osob bez domova. Vztahy osob bez domova jsou tématem méně probádaným. Mimo zkoumání ve

výše uvedených databázích jsem také hledal konkrétní informace na základě mých profesních znalostí sociologie a sociální práce.